

The Strategic Explanation of Iran's Foreign Policy in front of the South Asian Geopolitical Hierarchy: An Analysis of Operational Scenarios Based on Neoclassical Realism

Mohammad Raoof Heydarifar^{1*} , **Farhad Salarmand²**

1. Associate Professor of Political Geography, Department of Geography, Faculty of Social Sciences , Payame Noor University, Tehran, Iran

2. Master's Degree in Political Geography, Faculty of Geography, Payame Noor University, Ravansar, Iran

Received: 2025-06-30

Accepted: 2026-01-29

Extended Abstract

Introduction

South Asia has emerged as one of the most dynamic and strategically significant regions in the contemporary geopolitical order due to its high population concentration, nuclear capabilities, expanding economic capacities, and critical position in the Indian Ocean. The region's internal power distribution, however, is highly asymmetrical. India, by virtue of its demographic scale, economic weight, military capacity, geographic expanse, and broad external relations, occupies a position of structural dominance over other regional actors such as Pakistan and Bangladesh. This imbalance produces a geopolitical hierarchy that shapes the behavior of both regional and adjacent states.

For the Islamic Republic of Iran, South Asia represents not only a neighboring security environment but also a vital geo-economic arena linking the Persian Gulf, Central Asia, and the Indian Ocean. Iran's foreign policy toward South Asia is therefore influenced simultaneously by regional power structures and by domestic and extra-

* Corresponding author, Email: amirhidry123@webmail.pnu.ac.ir

1 <https://orcid.org/0009-0000-2895-9297>

Copyright© 2026. TMU Press. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

regional constraints. This article seeks to answer the following main question: *How does the geopolitical hierarchy of South Asia—defined through quantitative power indicators—shape Iran’s foreign policy strategies within the framework of neoclassical realism?*

The central hypothesis argues that India’s structural superiority in South Asia generates systemic pressures on Iran. However, Iran’s response is not automatic or purely structural; it is mediated by a set of intervening variables, including domestic limitations (such as infrastructural weaknesses and capital shortages), external constraints (such as sanctions and financial restrictions), and external opportunities (such as participation in multilateral institutions and transit corridors). These factors collectively push Iran toward a combined strategy emphasizing active geo-economic engagement alongside indirect extra-regional balancing.

Methodology

The study employs a mixed quantitative–qualitative approach to construct a hierarchical model of geopolitical weight in South Asia. A conceptual framework is developed based on five key indicators:

1. Population; Economic capacity;
2. Military capability;
3. Geographical position;
4. Foreign relations.

These indicators are measured using recent data from international sources and are synthesized to produce a comparative ranking of South Asian states. The findings are presented through analytical tables and visual tools such as population charts, GDP charts, and multi-indicator radar diagrams.

Within the theoretical framework of neoclassical realism, the regional power structure (independent variable) is linked to Iran’s foreign policy behavior (dependent variable) through intervening domestic and external variables. Scenario analysis is then used to derive practical strategic outcomes for Iran in the South Asian context.

Results and Discussion

The findings clearly demonstrate India’s structural dominance in South Asia across most indicators. India’s population scale, multi-trillion-dollar economy, expanding military power, advantageous geographic location, and diversified foreign partnerships position it as the central pole of regional power. Pakistan, while possessing significant military and nuclear capabilities and an important geographic location, faces economic and structural limitations. Bangladesh shows upward trends in demographic and economic indicators but remains behind in military and strategic influence. Smaller states such as

Nepal, Bhutan, and the Maldives play only marginal roles.

This hierarchy creates a structural pressure on Iran. India's dominance in regional trade routes, connectivity initiatives, and strategic partnerships reduces the maneuvering space of neighboring states. However, Iran's foreign policy response is filtered through several intervening variables:

- **Domestic constraints:** infrastructural gaps, limited foreign investment, and incomplete transit networks reduce Iran's ability to fully capitalize on its geographic advantages.
- **External constraints:** sanctions and financial restrictions hinder large-scale economic cooperation and infrastructure development.
- **External opportunities:** growing demand for alternative trade routes, multilateral frameworks, and north-south transit corridors increases Iran's geo-economic relevance.

Under these conditions, Iran does not pursue direct hard balancing against India. Instead, the dominant pattern that emerges is a geo-economic engagement scenario. In this scenario, Iran leverages its unique geographic position as a transit hub linking South Asia, Central Asia, and Russia. Cooperation with India in connectivity and transit projects becomes a tool not only for economic gain but also for strategic positioning. This reflects a shift from traditional hard balancing toward economic balancing, where integration into regional economic networks serves as a means of enhancing national power and resilience.

Thus, Iran's behavior corresponds to a three-stage causal chain:

- (1) recognition of India's structural dominance;
- (2) mediation through domestic and external intervening variables;
- (3) adoption of a hybrid strategy centered on geo-economic prioritization and indirect balancing.

Conclusion

The article concludes that the geopolitical hierarchy of South Asia—characterized by India's structural dominance—plays a decisive role in shaping Iran's foreign policy orientation in the region. Nevertheless, structural pressure alone does not determine outcomes. Iran's response is filtered through domestic capacities, external constraints, and emerging geo-economic opportunities.

As a result, the most viable strategic path for Iran is neither confrontation nor passive adaptation, but selective geo-economic integration. By prioritizing transit corridors, connectivity projects, and economic cooperation—particularly with India—Iran can mitigate structural disadvantages, enhance its bargaining power, and position itself as a

pivotal link between South Asia and Central Eurasia. This strategy represents a context-specific application of neoclassical realism in which economic instruments complement traditional balancing behavior.

Keywords: Geopolitics, South Asia, Iranian foreign policy, geopolitical hierarchy, structural pressure, India

تبیین راهبردهای سیاست خارجی ایران در مواجهه با سلسله مراتب ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی: تحلیل سناریوهای عملیاتی براساس واقع‌گرایی نوکلاریک

محمد رئوف حیدری فر^{۱*}، فرهاد سالارمند^۲

۱. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه پیام نور، روانسر، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹

پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۹

چکیده

آسیای جنوبی به دلیل تمرکز جمعیتی بالا، حضور قدرت‌های هسته‌ای، رقابت‌های اقتصادی و نظامی، و موقعیت راهبردی در اقیانوس هند، یکی از کانون‌های ژئوپلیتیک مهم جهان معاصر است. ترتیب بندی قدرت در این منطقه که بر اساس سنجش‌های کمی با غلبه ساختاری هند مشخص می‌شود، به صورت طبیعی فشاری ساختاری را بر بازیگران منطقه‌ای اطراف، از جمله ایران، تحمیل می‌کند. رابطه ایران و هند بر سر کریدور شمال-جنوب (INSTC) یک تضاد است؛ دو کشور در این کریدورها در عین شریک ژئواکونومیک بودن، رقیب ژئوپلیتیک نیز هستند. در حالی که هر دو برای توسعه کریدورها و دسترسی به آسیای مرکزی، یک همبستگی منافع حیاتی دارند، غلبه ساختاری هند در منطقه باعث می‌شود ایران در موضع پایین قرار گیرد. بنابراین ایران نیازمند مدیریت راهبردی در مواجهه با این نابرابری در ابعاد ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک است که ضمن حفظ همکاری‌های حیاتی، استقلال عمل و جایگاه منطقه‌ای خود را تضمین کند. پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی است و از یک روش شناسی ترکیبی بهره می‌برد. در فاز کمی داده‌ها برای محاسبه شاخص توان ملی مرکب (CINC) به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده‌اند و در فاز کیفی نیز نتایج CINC مبنای تحلیل تبیینی در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاریک قرار گرفته است. پژوهش به دنبال ارزیابی کمی سلسله مراتب ژئوپلیتیکی در آسیای جنوبی و تبیین راهبردی است که ایران برای پاسخ به این فشار ساختاری منطقه‌ای انتخاب می‌کند. نوآوری اصلی پژوهش، تبیین راهبرد ترکیبی در قالب سه سناریوی عملیاتی وابسته به یکدیگر است. در نتیجه، توصیه‌های سیاست‌گذاری، اولویت قائل شدن برای هند در سطح اقتصادی و پاکستان در سطح امنیتی را توجیه می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: ژئوپلیتیک، آسیای جنوبی، سیاست خارجی، ایران، سلسله‌مراتب ژئوپلیتیکی، هند

۱. مقدمه

جنوب آسیا یکی از مناطق ژئوپلیتیکی پیچیده و پویا است که با جمعیتی بیش از یک چهارم کل جمعیت جهان و برخورداری از اقتصادهای در حال رشد، جایگاه مهمی در معادلات بین‌المللی دارد. موقعیت جغرافیایی جنوب آسیا در پیوند با آبراهه‌ها و مسیرهای ترانزیتی پراهمیت اقیانوس هند، موجب شده است تا نه تنها در سطح منطقه‌ای بلکه در چارچوب نظم بین‌الملل از اهمیتی راهبردی برخوردار باشد. هند، پاکستان، بنگلادش، مالدیو، سریلانکا، نپال و بوتان کشورهای آسیای جنوبی شناخته می‌شوند که از اعضای سارک هستند و یک منطقه ژئوپلیتیکی را تشکیل می‌دهند. سوئل بی کوهن در نظریه نظام جهانی ژئوپلیتیک، منطقه آسیای جنوبی را یک منطقه مستقل ژئوپلیتیکی در نظر گرفته است که محل رقابت سه قدرت بزرگ جهانی (ایالات متحده آمریکا، اتحاد جماهیر شوروی و چین) در دوره جنگ سرد بوده و توان تأثیرگذاری بر روابط سیاسی قدرت‌های جهانی به عنوان یک حوزه ژئوپلیتیکی مستقل را دارد (Badiei Aznadahi et al., 2021: 380). در فضای ژئوپلیتیکی جدید، ایالات متحده آمریکا که خود را ابرقدرت نظام تک قطبی می‌داند، بی‌نیاز به بازیگری هند نیست و سعی می‌کند از طریق نزدیک شدن هر چه بیشتر به این کشور، کشورهای چین و روسیه را کنترل کند.

منطقه ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی ۵,۱۳۴,۶۴۱ کیلومتر مربع مساحت دارد (Bradnock and Williams, 2014: 67) و بیش از ۲ میلیارد نفر از جمعیت جهان را در خود جای داده است. با توجه به رشد اقتصادی، تراکم جمعیتی در حال افزایش آن، این منطقه جغرافیایی بر اساس برآوردهای صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۲۴، بیش از ۴,۹۰۰ میلیارد دلار از تولید ناخالص داخلی^۱ جهان را به خود اختصاص داده و به یکی از بازارهای جذاب و متراکم برای قدرت‌های اقتصادی جهانی تبدیل شده است (International Monetary Fund, 2024: 12). این رشد اقتصادی و تراکم جمعیتی، نشان‌دهنده اهمیت استراتژیک منطقه است. برای جمهوری اسلامی ایران، جنوب آسیا واجد اهمیت ژئوپلیتیکی و ویژه‌ای است. پیوندهای تاریخی و تمدنی، نیازهای فزاینده این منطقه به انرژی، و ظرفیت‌های ترانزیتی ایران به خصوص بندر چابهار به عنوان حلقه اتصال آسیای مرکزی، خلیج فارس و شبه قاره هند، فرصت‌های مهمی را پیش روی سیاست خارجی این کشور قرار می‌دهد.

تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال منطقه آسیای جنوبی، همواره با چالش‌هایی مواجه بوده است. این منطقه به دلیل موقعیت استراتژیک، حضور و رقابت قدرت‌های جهانی به‌ویژه چین، ایالات متحده آمریکا و روسیه، قرارگیری در مسیر کریدورهای حیاتی و همجواری استراتژیک همواره برای ایران حائز اهمیت بوده است.

این پژوهش با هدف برطرف کردن چالش‌ها در تحلیل‌های پیشین، ارزیابی کمی سلسله‌مراتب ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی و تبیین سناریوهای راهبردی عملیاتی سیاست خارجی ایران در مواجهه با ساختار ژئوپلیتیک و سلسله مراتبی

1. Gross Domestic Product (GDP)

آسیای جنوبی انجام گرفته است. سؤال اصلی پژوهش این است که سلسله مراتب ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی که با مدل‌های کمی قدرت تعیین می‌شود، چه سناریوهای راهبردی را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک تبیین می‌کند؟

۲. پیشینه پژوهش

با بررسی مطالعات انجام شده در حوزه ژئوپلیتیک جنوب آسیا و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشی که مستقیماً با عنوان «ارزیابی سلسله‌مراتب ژئوپلیتیک در آسیای جنوبی و تبیین اولویت‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه» انجام شده باشد، یافت نشد؛ اما مجموعه‌ای از تحقیقات نزدیک و مرتبط وجود دارد که از نظر مفهومی و جغرافیایی، زمینه نظری و تجربی لازم برای این پژوهش را فراهم می‌سازند.

حسین‌پور پویان و همکاران (2011) در پژوهشی با عنوان «بنیان‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی روابط در شبه‌قاره هند» به تبیین رابطه میان بقای ملی، امنیت ملی و کیفیت مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته‌اند. آن‌ها نشان می‌دهند که یکی از مهم‌ترین کانون‌های بحران در این منطقه، منازعه جامو و کشمیر میان هند و پاکستان است؛ منازعه‌ای که ریشه آن به پیش از تشکیل دولت‌های جدید در شبه‌قاره بازمی‌گردد و به سبب پیوند خوردن اختلافات سرزمینی با ادعاهای ایدئولوژیک و مذهبی، به بحرانی پایدار و مزمن تبدیل شده است. در این چارچوب، کشمیر هم‌زمان صحنه جنگ‌های متعدد و محور مذاکرات دو کشور بوده و هیچ‌یک از طرفین، تا کنون نتوانسته است خواست خود را به طور کامل محقق سازد؛ وضعیتی که به تداوم ناامنی و بی‌ثباتی ژئوپلیتیکی در جنوب آسیا انجامیده است.

در سطح تحلیل نقش هند، یزدان‌پناه درو و همکاران (2015) در پژوهش «هند و آینده ژئوپلیتیکی آن در آسیا با تأکید بر نقش ترسیمی ایران» با بهره‌گیری از نظریه سیستم ژئوپلیتیکی کوهن، شبه‌قاره هند را به عنوان «منطقه ژئوپلیتیکی مستقل» و هند را «قطب برتر منطقه» معرفی می‌کنند که در حال تبدیل شدن به سومین قلمرو ژئواستراتژیک جهان است. نویسندگان معتقدند که در قرن بیست‌ویکم، افق منافع استراتژیک هند از محیط پیرامونی نزدیک خود فراتر رفته و مناطق مهمی چون خلیج فارس، تنگه مالاکا و آسیای مرکزی را در بر گرفته است؛ روندی که نقش هند را در موازنه قدرت منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به طور چشمگیری ارتقا می‌دهد.

محمدی و همکاران (2018) در مقاله «موازنه‌گرایی در سیاست‌های ژئوپلیتیکی هند (با تأکید بر نقش و جایگاه بندر چابهار ایران)» از زاویه‌ای کاربردی‌تر به مفهوم «وزن ژئوپلیتیکی» می‌پردازند. آنان تأکید می‌کنند که مکان‌های جغرافیایی هنگامی برای بازیگران سیاسی مطلوب می‌شوند که بتوانند از نظر سیاسی، اقتصادی و ژئوپلیتیکی تولیدکننده قدرت باشند. بر این اساس، چابهار به عنوان «مدخل» خروج هند از تنگنای محاصره ژئوپلیتیکی در جنوب آسیا و مسیر راهبردی، امن و مقرون‌به‌صرفه برای دسترسی این کشور به افغانستان، آسیای مرکزی و دریای خزر ارزیابی می‌شود؛

مسیری که علاوه بر تأمین نیازهای اقتصادی و انرژی هند، اهداف امنیتی (مبارزه با تروریسم) و سیاسی (موازنه با چین و پاکستان) را نیز پوشش می‌دهد.

بدیعی ازندهای و همکاران (2021) در مقاله «تأثیر رقابت ژئوپلیتیک هند و چین بر چگونگی امنیت منطقه جنوب آسیا با تأکید بر مداخله‌گری آمریکا» جنوب آسیا را منطقه‌ای «همواره آستان تنش‌های ژئوپلیتیک» معرفی می‌کنند. یافته‌ها بیانگر آن است که اقتصاد، مهمترین عامل در رقابت ژئوپلیتیک هند و چین است. دو کشور از ابزارهای اقتصادی برای ارتقای موقعیت داخلی و گسترش نفوذ پیرامونی بهره می‌برند و با وجود تشدید رقابت‌ها و تلاش آمریکا برای مهار نفوذ چین - به‌ویژه از طریق کاستن از کارآمدی طرح‌های ارتباطی و انرژی محور آن کشور در پاکستان، میانمار و بنگلادش - در کوتاه‌مدت، هیچ‌یک از دو کشور به برتری مطلق ژئوپلیتیک یا ژئواکونومیک در جنوب آسیا دست نخواهند یافت.

مرور این مطالعات نشان می‌دهد که ادبیات موجود، از یک سو بر ابعاد مختلف ژئوپلیتیک جنوب آسیا، نقش هند و پاکستان، رقابت هند، چین و ایالات متحده آمریکا و پیوند انرژی و امنیت منطقه‌ای تمرکز دارد و از سوی دیگر، تا حدی به فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از این پویاها برای جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌کند. با این حال، پژوهشی که به‌صورت نظام‌مند و سلسله‌مراتبی، «وزن ژئوپلیتیکی» بازیگران اصلی جنوب آسیا را ارزیابی کرده و بر پایه آن، اولویت‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه را تبیین کند، انجام نشده است.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی است و از روش شناسی ترکیبی (توصیفی تحلیلی) بهره می‌برد. در فاز کمی، داده‌ها برای محاسبه شاخص توان ملی مرکب (CINC) به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده‌اند. شاخص توان ملی مرکب (CINC) توسط جی. دیوید سینگر تدوین شده است. بر اساس این رویکرد، تمام شاخص‌های انتخابی در این پژوهش، از وزن برابر برخوردار هستند تا از اهمیت متوازن ابعاد مختلف قدرت (سخت و نرم) اطمینان حاصل شود (Singer, 1988: 115-132).

منابع آماری شامل پایگاه‌های بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و پایگاه Global Firepower برای داده‌های نظامی در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ میلادی است. برای تحلیل، پنج شاخص اصلی شامل (جمعیت، اقتصاد، توان نظامی، موقعیت جغرافیایی و روابط خارجی) انتخاب شده است که بر اساس مرور ادبیات نظری و تجربی به عنوان عوامل کلیدی در تعیین وزن ژئوپلیتیک کشورها شناخته می‌شوند. در فاز کیفی، نتایج CINC مبنای تحلیل تبیینی در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک قرار گرفته است. در ادامه، پژوهش با تحلیل متغیرهای واسطه و در نهایت، تبیین سناریوهای عملیاتی سه‌گانه، به نتیجه‌گیری و ارائه توصیه‌های سیاست‌گذاری می‌پردازد. انسجام منطقی پژوهش بر

اساس چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک^۱ و تفکیک سه متغیر کلیدی استوار است: ۱- متغیر مستقل که عبارت است از غلبه ساختاری^۲ هند در منطقه (این غلبه با شاخص توان ملی مرکب (CINC) اندازه‌گیری شده است)؛ ۲- متغیرهای واسط شامل مجموعه‌ای از محدودیت‌ها و فرصت‌های داخلی و خارجی ایران مانند تحریم‌های اقتصادی، ضعف زیرساختی، و ائتلاف‌های فرامنطقه‌ای؛ و ۳- متغیر وابسته که عبارت است از راهبرد ترکیبی ایران در قبال منطقه. برای عملیاتی‌سازی متغیرهای واسط از مدل تحلیلی SWOT استفاده شده و منطق این انتخاب بر اساس آن است که در واقع‌گرایی نوکلاسیک، رفتار دولت‌ها تابعی از قابلیت‌های مادی و محدودیت‌های ساختاری است (Ripsman & Lobell, 2016: 34). SWOT در این پژوهش یک مدل صرفاً توصیفی نیست، بلکه به عنوان "پل عملیاتی" برای سنجش متغیرهای واسط در سطح واحد به کار گرفته شده است. بر اساس نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک، قدرت استخراجی و قابلیت‌های ملی تعیین می‌کنند که یک دولت چگونه فشار ساختاری را به سیاست خارجی تبدیل می‌کند. در اینجا، نقاط قوت و ضعف، نشان‌دهنده توانمندی‌ها و ضعف‌های دولت ایران و فرصت‌ها و تهدیدها، فیلتری برای عملیاتی شدن "ادراک نخبگان" از محیط بین‌المللی مانند تحریم‌ها یا پیمان‌های منطقه‌ای به کار می‌روند.

۴. چارچوب نظری پژوهش

۴-۱. واقع‌گرایی نوکلاسیک

نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک توسط گیدئون رز (Rose, 1998: 146) تبیین شده و پیوندی میان واقع‌گرایی کلاسیک (تأکید بر نقش دولت‌مردان و قدرت) و واقع‌گرایی ساختاری (تأکید بر فشار نظام بین‌الملل) ایجاد می‌کند. برخلاف واقع‌گرایی ساختاری کنت والتز که توازن قدرت را نتیجه خودکار و مکانیکی ساختار آنارشیک می‌داند (Waltz, 1979: 121)، واقع‌گرایی نوکلاسیک بر این اساس است که فشارهای ساختاری و توزیع قدرت مادی، تنها "تعیین‌کننده نهایی" نیستند و مسیر دقیق رفتار دولت‌ها توسط متغیرهای واسط مانند ادراک نخبگان و توانمندی استخراج منابع مشخص می‌شود. واقع‌گرایان نوکلاسیک استدلال می‌کنند که این قدرت در مرحله اول باید توسط نخبگان ادراک شود تا بعد به سیاست خارجی تبدیل شود. این نظریه، ضمن پذیرش اهمیت ساختار سیستم بین‌الملل یا منطقه‌ای (توزیع قدرت و سلسله‌مراتب ژئوپلیتیکی) به عنوان متغیر مستقل اصلی، رفتار سیاست خارجی کشورها را از طریق متغیرهای میانجی داخلی و خارجی تبیین می‌کند (Zakaria, 1998: 8).

یکی از ارکان واقع‌گرایی نوکلاسیک که آن را از واقع‌گرایی ساختاری مجزا می‌کند، نقش متغیرهای واسط شناختی است. بر این اساس، فشارهای نظام بین‌الملل به‌طور خودکار و مکانیکی به سیاست خارجی تبدیل نمی‌شوند، بلکه باید

1. Neoclassical Realism
2. Structural Dominance

با تأیید ادراکی مجریان سیاست خارجی باشد (Ripsman et al., 2016: 60). در واقع، این نخبگان هستند که تعیین می‌کنند آیا یک نابرابری ساختاری مانند غلبه هند باید به عنوان تهدیدی امنیتی تلقی شود یا اینکه یک ضرورت برای همکاری ژئواکونومیک است.

۴-۲. چارچوب‌های ارزیابی وزن و سلسله مراتب ژئوپلیتیکی

پژوهش‌های جدید در حوزه ژئوپلیتیک به جای تمرکز صرف بر قلمرو، به شاخص‌های چندبعدی توجه دارند. در این پژوهش بر مبنای واقع‌گرایی نوکلاسیک، برای تبیین راهبردهای سیاست خارجی ایران، یک زنجیره علّی سه متغیری را در نظر می‌گیرد.

الف) متغیر مستقل: غلبه ساختاری منطقه‌ای یا غلبه ساختاری هند در آسیای جنوبی است که بیانگر فشار ساختاری محیط بر سیاست خارجی ایران است. این متغیر از طریق شاخص توان ملی مرکب (CINC) محاسبه شده است و ابزاری کمی برای تعیین ساختار منطقه‌ای است و هدف نهایی پژوهش نیست.

جدول ۱: شاخص توان ملی مرکب (CINC)

شاخص‌های ورودی CINC برای تعیین ساختار	اجزای اصلی
جمعیت	تعداد، ترکیب سنی، تراکم
اقتصاد	تولید ناخالص داخلی (GDP)، تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی
توان نظامی	بودجه دفاعی، نیروی انسانی، تسلیحات، توان هسته‌ای و...
جغرافیا (کیفی)	مساحت، دسترسی به آب‌های آزاد، عمق استراتژیک، موانع طبیعی و...
روابط خارجی (کیفی)	عضویت در سازمان‌ها منطقه‌ای و جهانی، ائتلاف‌ها و تعاملات بین‌المللی

ب) متغیرهای واسطه: فیلتر نخبگان و محدودیت‌های داخلی / خارجی، محدودیت‌های داخلی مانند ضعف زیرساختی و سرمایه، فشارهای خارجی محدودکننده نظیر تحریم‌های ثانویه و عدم اعتماد بین‌المللی، و فرصت‌های خارجی مانند عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی نظیر گروه بریکس و سازمان همکاری شانگهای.

ج) متغیر وابسته: راهبرد ترکیبی و سناریوهای عملیاتی که خروجی نهایی تحلیل است و جایگزین رتبه‌بندی ساده کشورها می‌شود. این متغیر شامل راهبرد ترکیبی ایران است که در قالب سه سناریوی عملیاتی فعال شامل ژئواکونومیک با هند و موازنه‌سازی غیرمستقیم فرمانطقه‌ای و امنیتی سازی مرزهای شرقی است که در مواجهه با ساختار قدرت تبلور می‌یابد.

به منظور ارزیابی کمی سلسله‌مراتب ژئوپلیتیکی و اجتناب از وزن‌دهی ذهنی، این پژوهش از رویکرد شاخص توان ملی مرکب (CINC) استفاده می‌کند. برای نرمال‌سازی شاخص‌های کمی جمعیت، اقتصاد و توان نظامی، داده‌های خام این سه شاخص، بر اساس رویکرد CINC، به نمره نرمال شده (Si) تبدیل شدند. فرآیند نرمال‌سازی بدین شکل است که سهم نسبی هر کشور از مجموع کل آن شاخص در بین هفت کشور آسیای جنوبی محاسبه شد. این روش، نمره هر کشور را به صورت یک درصد (سهم از کل قدرت منطقه‌ای) درآورده و آن را قابل ترکیب با سایر شاخص‌ها می‌کند. به عنوان مثال اگر کل تولید ناخالص داخلی منطقه یعنی هفت کشور آسیای جنوبی، ۱۰۰۰ میلیارد دلار و تولید ناخالص داخلی هند ۸۰۰ میلیارد دلار باشد، نمره نرمال شده هند ۸۰ درصد خواهد بود که برای سادگی با تقسیم آن بر ۱۰۰ عددی بین ۰ تا ۱ بدست می‌آید. برای بدست آوردن قدرت خام نظامی نیز ابتدا معکوس ضریب دفاعی کشورها بر گرفته از پایگاه گلوبال فایر پاور محاسبه و نمره بدست آمده با توجه به قدرت نظامی نرمال سازی شده است. بدین ترتیب که بالاترین نمره که عدد ۱ بوده به هندوستان اختصاص یافته و مابقی کشورها با توجه به ضریب توان دفاعی نسبت به این عدد نرمال سازی شده‌اند.

در بحث امتیازدهی شاخص‌های کیفی موقعیت جغرافیایی و روابط خارجی، از آنجایی که داده‌های عینی برای این دو شاخص در دسترس نیست، مثلاً شاخص‌هایی مانند «عمق استراتژیک» یا «نفوذ دیپلماتیک» عدد خام مشخصی ندارند، باید با تحلیل علمی، آن‌ها را به نمره طیفی از ۰ تا ۴ تبدیل کرد تا قابل استفاده در CINC باشند. بر این اساس، تحلیل‌های کیفی-مقایسه‌ای بررسی عمق استراتژیک، دسترسی به آب‌های آزاد، نقش در اقیانوس هند، و میزان نفوذ دیپلماتیک و ائتلاف‌سازی، مساحت و شکل جغرافیایی یک امتیاز طیفی از (۰ = ضعیف‌ترین) تا (۴ = قوی‌ترین) به هر کشور تخصیص داده شد. این امتیاز کیفی شده، به عنوان نمره (Si) در فرمول نهایی قرار گرفت. این امتیازها بر اساس تحلیل منابع موجود، برای هر کشور تخصیص داده شد؛ برای شاخص موقعیت جغرافیایی، کشورهایی که در اقیانوس هند نقش محوری و دسترسی چندگانه به آب‌های آزاد دارند و محصور نیستند و بر مسیرهای ترانزیتی مسلط هستند مانند هند، نمره بالاتری می‌گیرند و کشورهایی که محصور در خشکی هستند مانند بوتان و نپال، نمره نزدیک به صفر دریافت کردند. برای شاخص روابط خارجی نیز کشورهایی که در ائتلاف‌های مهم منطقه‌ای و جهانی مانند سازمان همکاری شانگهای و بریکس عضو هستند، نفوذ بالاتری در روابط خارجی و ارتباط با قدرت‌های جهانی دارند، نمره بالاتری گرفتند. این امتیازدهی طیفی، به داده‌های کیفی یک ارزش عددی معتبر می‌دهند تا بتوانند در کنار داده‌های کمی (نرمال‌شده) قرار گیرند و «وزن ژئوپلیتیکی» نهایی را مشخص کنند.

گام‌های نهایی محاسبه نمره ژئوپلیتیکی هر کشور به این صورت است که تمام شاخص‌ها باید در یک مقیاس عددی قرار گیرند؛ شاخص‌های کمی جمعیت، اقتصاد و نظامی با نمرات از ۰ تا ۱ (سهم از کل منطقه‌ای) هستند و شاخص‌های کیفی موقعیت جغرافیایی و روابط خارجی، نمرات طیفی (۰ تا ۴) دارند که با تقسیم بر ۴، به یک نمره ۰

تا ۱ تبدیل می‌شوند. این استانداردسازی، تضمین می‌کند که تمامی پنج شاخص، وزن برابر و قابل مقایسه‌ای در محاسبه نمره نهایی وزن ژئوپلیتیکی داشته باشند. پس از این استانداردسازی، برای محاسبه نمره وزن ژئوپلیتیکی هر کشور، مجموع وزن (نمره) هر شاخصه برای آن کشور به دست آمده که طبیعتاً عددی بین ۰ تا ۵ است.

جدول ۲: وزن نهایی شاخص‌های کمی و کیفی

ارجاع	شاخص‌های قدرت	نمره نهایی	
Singer, 1988: 27-32	قدرت جمعیتی (انسان محور)	بین ۰ تا ۱	مطابق شاخص‌های اصلی (CINC جمعیت کل)
Small & Singer, 1982: 40-44	قدرت اقتصادی (ژئواکونومیک)	بین ۰ تا ۱	مطابق شاخص‌های اصلی (CINC تولیدات صنعتی و مصرف)
Flint & Taylor, 2020: 301	توان نظامی (سخت)	بین ۰ تا ۱	مطابق شاخص‌های اصلی (CINC تجهیزات، پرسنل و هزینه)
Cohen, 2003: 112	اهمیت موقعیت جغرافیایی	بین ۰ تا ۱	اهمیت در مطالعات ژئوپلیتیک و اهمیت ترانزیتی و مجاورت با مسیرهای راهبردی
CINC	قدرت روابط خارجی (شبکه‌ای)	بین ۰ تا ۱	پوشش قدرت نرم و شبکه‌ای (میزان نفوذ دیپلماتیک و ائتلاف‌سازی)
	مجموع	بین ۱ تا ۵	ترکیب شاخص‌های CINC

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. وضعیت کلی کشورهای آسیای جنوبی

هندوستان: این کشور از جنوب مسلط به اقیانوس هند و با وسعت ۳,۲۸۷,۲۶۳ کیلومتر مربع، بزرگترین کشور منطقه و هفتمین کشور بزرگ دنیا است. در نظریه ساختار ژئوپلیتیکی جهان سائول کوهن، جهان به چند قلمرو ژئواستراتژیک و مناطق ژئوپلیتیک تقسیم می‌شود. در این چارچوب، شبه‌قاره هند یک منطقه ژئوپلیتیک مستقل محسوب می‌شود که هند به عنوان قدرت برتر آن شناخته می‌شود و در حال افزایش نقش خود در معادلات ژئواستراتژیک جهانی است (Hadipour et al., 2020: 57-76). قلمرو ژئوپلیتیکی هند شامل حوزه اقیانوس هند، جنوب و جنوب شرق آسیا؛ جنوب غرب آسیا با محوریت ایران؛ و اوراسیای مرکزی است.

هند با توجه به وضعیت جغرافیایی، وسعت سرزمینی و دسترسی به آب‌های آزاد، طول سواحل، قرار گرفتن در

مسیر راه‌های تجاری آسیای دور و آسیای جنوب شرقی، تأمین مسیر انتقال انرژی از کشورهای حوزه خلیج فارس به چین و ژاپن و کشورهای آسیای جنوب شرقی، موقعیت استراتژیک مهمی دارد. جمعیت هندوستان به ۱,۴۳۸,۰۶۹,۵۹۵ افزایش یافته که از جمعیت چین بیشتر است (World Health Organization, 2025). اهمیت این داده، یک عامل تعیین‌کننده در سناریوهای راهبردی ایران است. این نیروی جمعیتی عظیم، نه تنها یک منبع حیاتی برای توان نظامی و صنعتی محسوب می‌شود، بلکه تقاضای فزاینده برای انرژی و ترانزیت کالا را توجیه می‌کند که مستقیم بر سناریوی ژئواکونومیک فعال ایران تأثیر می‌گذارد و ضرورت اولویت‌دهی به شراکت با هند را تأیید می‌کند.

جدول ۳: ترکیب جمعیتی هندوستان

۳۲۸۷۲۶۳	مساحت (بر حسب کیلومتر مربع)
۱,۴۳۸,۰۶۹,۵۹۵	جمعیت بر اساس نفر
۶۶ درصد از جمعیت هند زیر ۳۵ سال سن دارند	ترکیب جمعیت

منبع: World Health Organization, 2025

هند در سال ۲۰۲۴ با نرخ رشد اقتصادی ۷,۴ درصد، تولید ناخالص داخلی ۳,۶۳۸,۰۰۰ دلار و نیز نرخ تورم ۶,۵ درصد، رتبه ششم اقتصاد در دنیا را داشته است (Trading Economics, 2024). سهم کشاورزی از تولید ناخالص داخلی ۲۰ درصد، صنعت ۳۰ درصد و سهم خدمات ۵۰ درصد بوده است. سال ۲۰۲۲ به میزان ۱۳۴۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی در این کشور صورت گرفته است و ۷ میلیون گردشگر از این کشور بازدید کرده‌اند که درآمد حاصل از آن حدود ۷ میلیارد دلار برآورد شده است. میزان ذخایر ارزی هند ۵۶۱,۰۰۰ میلیون دلار و بدهی خارجی این کشور ۶۱,۷ میلیارد دلار بوده است (Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran, 2023). بر اساس گزارش گلوبال فایر پاور در سال ۲۰۲۵ هند چهارمین قدرت نظامی برتر دنیا است. در سال ۲۰۲۴ تعداد کل پرسنل نظامی و شبه‌نظامی هند ۵,۱۳۷,۵۵۰ نفر (رتبه نخست جهان) تخمین زده شده است که از این تعداد، ۱,۴۵۵,۵۵۰ نفر پرسنل فعال، ۱,۱۵۵,۰۰۰ نفر پرسنل ذخیره و ۲,۵۲۷,۰۰۰ شبه نظامی هستند (Global Firepower, 2025). هند در سال ۲۰۲۵ دارای ۱۸۰ کلاهک هسته‌ای بوده است که بعد از فرانسه و انگلستان در رده ششم دنیا قرار دارد (Ritchie et al., 2025). هند تلاش می‌کند تا روابط خود را با کشورهای مختلف از جمله ایالات متحده آمریکا در راستای سیاست‌های نگاه به شرق، نگاه به غرب و نگاه به شمال توسعه دهد (Mohan, 2024: 6). هند به عنوان دومین واردکننده بزرگ تسلیحات در جهان، دارای سومین ارتش بزرگ فعال با تجهیزات پیشرفته هسته‌ای است (SIPRI, 2023).

205–200: 2024). این توان عظیم، مبنای عدم امکان موازنه‌سازی نظامی مستقیم توسط کشورهای منطقه است. رابطه با آمریکا گزینه هند برای جلوگیری از تهدید چین محسوب می‌شود. هند در سطح کلان در تلاش است تا با شکل‌دهی به ائتلاف‌های موازنه‌کننده، نفوذ روزافزون چین را مهار کند. نقطه اوج ائتلاف هند و آمریکا، قرارداد هسته‌ای دو کشور بود (Tellis, 2005, 9–12). در حال حاضر، هند مهمترین بازیگر در صحنه موازنه قدرت در آسیای جنوبی و در حال تبدیل شدن به یک قدرت فرامنطقه‌ای است و سیاست‌های فعالی را در منطقه و جهان دنبال می‌کند.

پاکستان: با مساحت ۸۰۳ هزار کیلومتر مربع در جنوب آسیا و در همسایگی هند قرار گرفته است. از نظر جمعیت و وسعت در رتبه دوم منطقه آسیای جنوبی قرار دارد. براساس نتایج نهایی هفتمین سرشماری در سال ۲۰۲۳، جمعیت پاکستان با رشد ۲,۵۵ درصد سالانه، به ۲۴۷,۵۰۴,۴۹۵ نفر رسید. پیش‌بینی می‌شود جمعیت پاکستان تا سال ۲۰۵۰ به ۳۷۲ میلیون نفر برسد. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی پاکستان در سطح متوسط رو به پایین رده‌بندی می‌شود (World Health Organization, 2025). پاکستان به لحاظ شکلی دچار محدودیت و تنگنای ژئوپلیتیکی است.

جدول ۴: ترکیب جمعیتی پاکستان

۷۷۰,۸۸۲	مساحت (بر حسب کیلومتر مربع)
۲۴۷,۵۰۴,۴۹۵	جمعیت بر اساس نفر
۵۰,۴ درصد مرد و ۴۹,۶ درصد زن - بین ۰ تا ۱۴ سال ۸۷,۹۲۱,۳۹۵ نفر، ۱۵ تا ۳۴ سال ۸۵,۸۸۹,۹۲۱ نفر، بین ۳۵ تا ۵۵ سال ۴۴,۰۳۷,۲۲۴ نفر و بالای ۵۵ سال ۲۳,۶۴۱,۴۶۰ نفر	ترکیب جمعیت

منبع: World Health Organization, 2025

در چشم انداز اقتصادی جهان در سال ۲۰۲۴ رشد واقعی تولید ناخالص داخلی (درصد تغییر سالانه) پاکستان ۲ درصد و نرخ تورم سالیانه (میانگین قیمت مصرف کننده) ۲۴,۸ درصد برآورد شده است (International Monetary Fund, 2024). در سال ۲۰۲۰، نیروهای مسلح پاکستان ۱,۳ درصد کل نیروی کار این کشور بوده و هزینه‌های نظامی این کشور در سال ۲۰۲۲ به ۲,۶ درصد تولید ناخالص داخلی آن رسیده است (World Bank, 2022). در سال ۲۰۲۴، پاکستان به عنوان یکی از ۱۰ قدرت برتر نظامی براساس شاخص جهانی GFP شناخته شد. در این سال، پاکستان در رتبه ۹ از ۱۴۵ قرار گرفت (Global Firepower, 2024). این کشور در سال ۲۰۲۵ دارای ۱۷۰ کلاهک هسته‌ای بوده است که از این حیث بعد از فرانسه، انگلستان و هند در رده هفتم دنیا قرار دارد (Ritchie et al., 2025). پاکستان به دلیل توان بازدارندگی هسته‌ای و ساختار نیروی نسبتاً بزرگ، یکی از بازیگران کلیدی امنیتی

منطقه است و این ترکیب (قدرت هسته‌ای + جمعیت جوان) پاکستان را به رقیب منطقه‌ای مهمی برای هند تبدیل کرده است. این کشور از نظر توان هسته‌ای و برخورداری از نیروی نظامی در منطقه بعد از هندوستان در رتبه دوم قرار دارد. جوان بودن جمعیت با رتبه اول در رشد ۲,۵۵ درصد در سال در منطقه به دلیل ضعیف بودن زیرساخت‌های اقتصادی مناسب همراه با رشد اقتصادی بسیار پایین یعنی حدود ۱ درصد و کمتر در سال‌های اخیر یک ضعف است و پاکستان در رتبه‌بندی اقتصادی جهانی در سال ۲۰۲۲ در رتبه ۱۴۰ قرار داشته است. با وجود این، این کشور را می‌توان در رتبه دوم قدرت ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی جای داد.

بنگلادش: این کشور با مساحت ۱۴۷۵۷۰ کیلومتر مربع و جمعیت ۱۷۱,۱۶۸,۳۶۵ نفر (World Bank, 2023) از شمال، شرق و غرب در مرزهای هند محصور شده و بخشی از جنوب شرق آن به کشور برمه و از جنوب به خلیج بنگال محدود می‌شود. بنگلادش با وجود وسعت کم، به علت قرارگیری در شمال اقیانوس هند، دارای موقعیت راهبردی است. ضعف مهم بنگلادش، محصور بودن از سه طرف توسط هند است و تنها در بخش کوچکی با میانمار مرز مشترک دارد (Farzinnia, 2011: 108).

نرخ رشد جمعیت این کشور ۱,۱ درصد است و پیش‌بینی می‌شود جمعیت آن تا سال ۲۰۵۰ به ۲۰۴ میلیون نفر برسد. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی بنگلادش در سطح متوسط رو به پایین رده‌بندی می‌شود (World Health Organization, 2023).

اساس اقتصاد بنگلادش مبتنی بر کشاورزی است که توسط بخش خصوصی اداره می‌شود. بنگلادش در سال‌های اخیر با رشد اقتصادی ۸ درصدی در حال تبدیل به یکی از اقتصادهای بزرگ جنوب آسیا است. این کشور دومین صنعت نساجی قدرتمند را پس از چین دارد. توسعه آی‌تی، ایجاد تنوع در اقتصاد و نیروی کار خارجی زمینه رونق اقتصادی پاکستان را فراهم کرده است. بنگلادش در سال ۲۰۲۱ با نرخ رشد اقتصادی ۷,۱ درصد، تولید ناخالص داخلی ۴۶۰,۰۰۰ میلیون دلار و تورم ۵,۵ درصد، رتبه سی و هفتم اقتصاد در دنیا را داشته است (World Bank, 2022). تولید ناخالص داخلی بنگلادش در سال ۲۰۲۳ معادل ۴۳۷۰۰۰ میلیون دلار و رشد تولید ناخالص داخلی آن ۵,۸ بوده است (World Bank, 2024). حجم تجارت خارجی این کشور ۱۳۷۵۴۰ میلیون دلار بوده است. سهم کشاورزی از تولید ناخالص داخلی ۱۴,۲ درصد، سهم صنعت ۲۹,۳ درصد و سهم خدمات از تولید ناخالص داخلی ۵۶,۵ درصد بوده است. ۱۳۴۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی در این کشور صورت گرفته است. میزان ذخایر ارزی بنگلادش ۴۶۱۷۰ میلیون دلار و در سال ۲۰۲۳ بدهی خارجی این کشور ۵۷۱۶۰ میلیون دلار بوده است (Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran, 2023).

بنگلادش در سال ۲۰۲۴ براساس شاخص جهانی GFP از نظر نظامی در میان ۱۴۵ کشور در جایگاه ۳۷ قرار دارد. این کشور ۱۶۳,۰۰۰ نفر نظامی فعال دارد و با ۶,۸۰۰,۰۰۰ نفر شبه‌نظامی، بیشترین شبه‌نظامیان را در میان کشورهای

جهان دارد (Global Firepower, 2020). در سال ۲۰۲۰، نیروهای مسلح فعال بنگلادش ۰,۳ درصد کل نیروی کار این کشور بوده و هزینه‌های نظامی آن در سال ۲۰۲۲ به ۱,۱ درصد تولید ناخالص داخلی رسیده است (World Bank, 2022). ضعف مهم بنگلادش در حوزه مساحت و جغرافیای آن است. برتری نظامی و نفوذ بیش از حد اقتصادی هند و همچنین محاصره ژئواستراتژیک آن، بنگلادش را در یک وضعیت ویژه قرار داده است که به جای رفتار متعادل، نیازمند یارگیری و اتحاد با قدرت‌های بزرگ است. در حال حاضر، بیشترین ارتباطات خارجی بنگلادش با هند، چین، پاکستان، ژاپن، کشورهای عربی اسلامی و کشورهای اروپایی است.

سریلانکا: جزیره‌ای با مساحت ۶۵,۶۱۰ کیلومتر مربع در اقیانوس هند که در منتهی الیه آسیای جنوبی و هند قرار گرفته است و از نظر وسعت صد و دوازدهمین کشور جهان محسوب می‌شود. تنگه پالک این جزیره را در شمال از شبه قاره هند جدا می‌کند و دریای عرب در قسمت غربی و خلیج بنگال در شمال شرقی این جزیره قرار دارد. کل خط ساحلی آن حدود ۱۳۴۰ کیلومتر است (Gitashenasi Geographic and Cartographic Institute, 2003: 164). سریلانکا به دلیل واقع شدن در حد وسط خطوط کشتیرانی بین‌المللی و نزدیکی به پایگاه دیه‌گو گارسیا از اهمیت سوق الجیشی برخوردار است اما مساحت محدود آن یکی از نقاط ضعف بزرگ آن محسوب می‌شود.

جمعیت سریلانکا در سال ۲۰۲۳ به ۲۲,۹۷۱,۶۱۷ نفر رسید و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ بدون افزایش چشمگیر به حدود ۲۴ میلیون نفر برسد. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی سریلانکا در سطح متوسط رو به پایین است (World Health Organization, 2023). اقتصاد سریلانکا به طور عمده بر محور کشاورزی است. تولید ناخالص داخلی آن در سال ۲۰۲۳ برابر با ۸۴ میلیارد دلار و رشد تولید ناخالص داخلی این کشور ۲,۳ ثبت شده است. تورم هم ۱۶,۵ درصد بوده است (World Bank, 2023). هزینه‌های جاری سلامت سریلانکا در سال ۲۰۲۱ برابر با ۴,۰۷ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور است (Central Intelligence Agency (CIA), 2023). این کشور از نظر اقتصادی بعد از هند، بنگلادش و پاکستان در رتبه چهارم منطقه قرار دارد. شمار نیروهای مسلح سریلانکا بین سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ به ۳۱۷ هزار نفر رسید. در سال ۲۰۲۰ نیروهای مسلح سریلانکا ۳,۷ درصد کل نیروی کار این کشور بود و هزینه‌های نظامی آن در سال ۲۰۲۲ به ۱,۴ درصد تولید ناخالص داخلی رسید (World Bank, 2022).

پایبندی سریلانکا به اصول عدم تعهد و مخالفت این کشور با اعطای پایگاه نظامی به ایالات متحده آمریکا و سایر قدرت‌های خارجی و پرهیز از هر گونه اقدام منجر به افزایش حضور نظامی قدرت‌ها در منطقه، از ویژگی‌های دیگر سریلانکا است. سریلانکا روابط دوستانه‌ای با ایالات متحده آمریکا، کانادا، روسیه، هند، اندونزی، بنگلادش، ژاپن، پاکستان، اتحادیه اروپا و اکثر کشورهای غرب آسیا دارد.

مالدیو: کشوری جزیره‌ای در اقیانوس هند واقع در جنوب غرب هند است و کوتاه‌ترین فاصله آن تا سواحل هند، ۶۰۰ کیلومتر است. مالدیو تپه ماهور و رودخانه ندارد و مجمع‌الجزایری متشکل از ۱۱۹۲ جزیره مرجانی است که در ۲۶

گروه آب‌سنگی دسته‌بندی می‌شوند. این جزایر در پهنه آبی حدود ۹۰ هزار کیلومتر مربع پراکنده شده‌اند و مساحت خشکی آن ۲۹۸ کیلومتر مربع است. مجمع‌الجزایر مالدیو در بالای خطوط ارتباطات دریایی که از کانال سوئز و خلیج فارس به سوی تنگه مالاکا عبور می‌کند، قرار گرفته و ۷۰ درصد تجارت جهانی و حدود ۸۰ درصد نیازمندی‌های انرژی چین از این خطوط می‌گذرد. نگرانی هند از نفوذ چین در اقیانوس هند موجب نقش‌آفرینی بیشتر هندی‌ها در مقابل چین شده و مالدیو می‌تواند از رقابت دو کشور استفاده کند. این کشور مناقشه‌ای با همسایگان خود از جمله هند ندارد. مالدیو سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی انزواگرایانه‌ای دارد اما هند و پاکستان برای توسعه روابط دوستانه با این کشور رقابت می‌کنند (Singh, 2013: 105). جمعیت مالدیو ۵۲۵,۹۹۴ نفر بوده و نرخ رشد جمعیت آن ۰,۴۵ درصد است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ بدون افزایش چشمگیر به ۵۷۰ هزار نفر برسد. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی مالدیو در سطح متوسط رو به بالا رده‌بندی می‌شود (World Health Organization, 2021). تولید ناخالص داخلی آن در سال ۲۰۲۳ برابر ۶۶ میلیارد دلار، و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی آن ۴ درصد بوده است (International Monetary Fund, 2024).

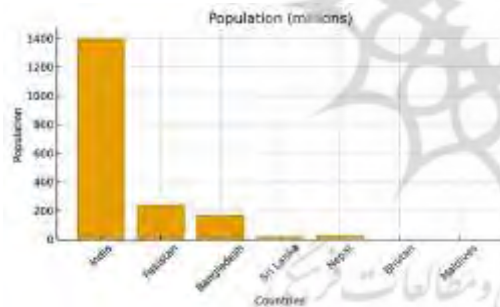
نپال: کشوری محصور در خشکی و بسته است و درگیر در منازعات دریایی و بین‌المللی نیست (Karimnia, 2008: 2). نپال از غرب، شرق و جنوب با هند و از شمال با چین و منطقه تبت هم‌مرز است. نپال به دلیل عدم دسترسی به آب‌های آزاد، محصور بودن میان چین و هند و مساحت محدود، دارای ضعف‌های جغرافیایی نسبت به سایر کشورهای آسیای جنوبی است. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی نپال در سطح متوسط روبه پایین (LMC) رده بندی می‌شود (World Health Organization, 2021). جمعیت نپال ۳۰,۸۹۶,۵۹۰ نفر، تولید ناخالص داخلی آن ۴۰,۹۱ میلیارد دلار و رشد تولید ناخالص داخلی ۲ درصد است (World Bank, 2023). شمار نیروهای مسلح نپال در سال ۲۰۲۰ برابر با ۱۱۲,۰۰۰ نفر ثبت شده است (Trading Economics, 2024). این میزان، ۱,۴ درصد کل نیروی کار این کشور بوده و هزینه‌های نظامی آن در سال ۲۰۲۲ به ۱,۱ درصد تولید ناخالص داخلی رسیده است (World Bank, 2023). چین، بنگلادش، ژاپن و پاکستان از جمله کشورهایی هستند که روابط با آن‌ها برای نپال حایز اهمیت است و در این میان به دلایل مختلف از جمله موقعیت ژئوپلیتیک هند و نپال، ارتباط با هند از سایر کشورهای منطقه مهمتر است.

بوتان: در آسیای جنوبی و شرق کوه‌های هیمالیا در میان چین و هند واقع است و اهمیت استراتژیکی چندانی ندارد (Karimnia, 2008: 53). جمعیت این کشور ۷۸۶,۳۸۵ نفر و نرخ رشد آن ۰,۶۴ درصد است. شاخص سرانه درآمد ناخالص ملی بوتان در سطح متوسط رو به پایین رده‌بندی می‌شود (World Health Organization, 2022). تولید ناخالص داخلی آن در سال ۲۰۲۲ ۲,۹ میلیارد دلار و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی ۵,۲ بوده است (World Bank, 2023). اقتصاد بوتان یکی از کوچکترین اقتصادهای جهان است. هر چند در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ از رشد سریع به ترتیب ۸ درصد و ۱۴ درصد برخوردار بود. رتبه نظامی بوتان براساس شاخص جهانی GFP در سال ۲۰۲۴ از میان ۱۴۵ کشور، ۱۴۵ بود و این کشور تنها ۷۵۰۰ نیروی نظامی دارد (Global Firepower, 2024).

جدول ۵: امتیاز پارامترهای جغرافیا و روابط خارجی منطقه آسیای جنوبی براساس تحلیل کیفی

(۰ = ضعیف تا ۴ = خیلی قوی)

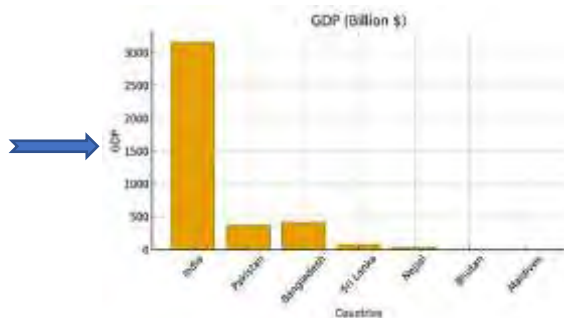
کشور	جمعیت کل منطقه ۱۸۹۴,۳ میلیون نفر		GPD کل منطقه		توان نظامی				موقعیت جغرافیایی		روابط خارجی		نمره نهایی
	جمعیت میلیون نفر	نمره	میلیارد دلار	نمره	رتبه جهانی	ضریب دفاعی جهانی	قدرت خام	نمره نهایی	امتیاز ۴-۰	نمره	امتیاز ۴-۰	نمره	
هند	۱۴۲۸	۰,۷۵	۳۴۱۷	۰,۷۴	۴	۰,۱۱۸۴	۸,۴۴	۱	۴	۱	۴	۱	۴,۴۹
پاکستان	۲۴۱	۰,۲۱	۳۷۴	۰,۰۸۱	۱۲	۰,۲۵۱۳	۳,۹۸	۰,۴۷	۲	۰,۵	۳	۰,۷۵	۲,۱۱
بنگلادش	۱۷۱	۰,۰۹	۴۶۰	۰,۱۰	۳۵	۰,۶۰۶۲	۱,۶۵	۰,۱۹	۲	۰,۵	۳	۰,۷۵	۱,۶۳
سريلانكا	۲۲	۰,۰۱۱	۸۴	۰,۰۱۸	۶۹	۱,۳۹۴۱	۱,۳۹۴۱	۰,۰۸	۳	۰,۷۵	۲	۰,۵	۱,۳۵۹
مالدیو	۰,۵	۰,۰۰۰۲	۶,۶	۰,۰۰۱۴	---	---	---	۰	۳	۰,۷۵	۲	۰,۵	۱,۲۵
نپال	۳۱	۰,۰۱۶	۴۱	۰,۰۰۸	۱۲۶	۲,۸۹۱۵	۲,۸۹۱۵	۰,۰۴	۱	۰,۲۵	۱	۰,۲۵	۰,۵۶۴
بوتان	۰,۸	۰,۰۰۰۴	۲,۹	۰,۰۰۰۶	۱۴۵	۶,۳۹۳۴	۶,۳۹۳۴	۰,۰۲	۱	۰,۲۵	۱	۰,۲۵	۰,۵۲۱

نمودار ۱: جمعیت در آسیای جنوبی

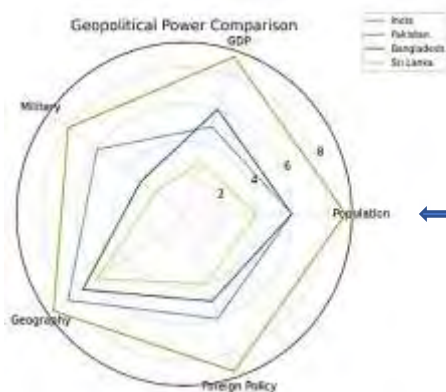
براساس این نمودار، هند با جمعیت بیش از یک میلیارد و چهارصد میلیون نفر، جایگاه نخست را در منطقه دارد و وزن ژئوپلیتیکی آن غیرقابل مقایسه با سایر کشورها است. پاکستان و بنگلادش نیز به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. کشورهای کوچکی مانند مالدیو و بوتان نیز به دلیل جمعیت اندک، تأثیر محدودی در معادلات منطقه دارند. بنابراین، از نظر جمعیتی، هند قدرت بی‌رقیب جنوب آسیا است.

نمودار ۲: تولید ناخالص داخلی (GDP) در آسیای جنوبی

بر اساس نمودار تولید ناخالص داخلی (GDP)، شکاف اقتصادی میان هند و سایر کشورهای جنوب آسیا چشمگیر است. اقتصاد هند با بیش از سه تریلیون دلار، چندین برابر اقتصاد پاکستان و بنگلادش است و این اختلاف موجب شده است تا هند به موتور اصلی رشد اقتصادی منطقه و شریک مورد توجه قدرت‌های فرامنطقه‌ای تبدیل شود. کشورهای کوچکتر مانند نپال، بوتان و مالدیو سهم ناچیزی در اقتصاد منطقه دارند و بیشتر نقش حاشیه‌ای ایفا می‌کنند.

نمودار ۳: مقایسه چندشاخصی (Radar Chart) آسیای جنوبی

نمودار راداری ترکیبی از پنج شاخص (جمعیت، اقتصاد، توان نظامی، موقعیت جغرافیایی و روابط خارجی) را نمایش می‌دهد. براساس این نمودار، هند در بیشتر شاخص‌ها (جمعیت، اقتصاد و روابط خارجی) بالاترین امتیاز را دارد. پاکستان با وجود مشکلات اقتصادی، در شاخص توان نظامی و موقعیت جغرافیایی وضعیت نسبتاً بهتری دارد. بنگلادش بیشتر در شاخص‌های جمعیت و اقتصاد در حال صعود است، اما در حوزه نظامی و سیاست خارجی در سطح پایین‌تری قرار دارد. این مقایسه نشان می‌دهد که هند قدرت مسلط منطقه است و پاکستان و بنگلادش در جایگاه‌های دوم و سوم هستند.

۵-۲. نقش بازیگران فرامنطقه‌ای در سلسله مراتب ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی

ساختار سلسله مراتبی آسیای جنوبی، تحت تأثیر مستقیم رقابت قدرت‌های فرامنطقه‌ای قرار دارد. این رقابت‌ها، به‌عنوان فشار ساختاری واسط در نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک، اولویت‌های سیاست خارجی ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهند. دو بازیگر اصلی در جنوب آسیا، ایالات متحده آمریکا و چین هستند که با اهداف متفاوت، در تعامل مستقیم با هند، پاکستان و سایر کشورهای منطقه، بر ساختار قدرت جنوب آسیا موثر هستند. علاوه بر این دو قدرت، اروپا و روسیه هم در معادلات جنوب آسیا نقش دارند.

ایالات متحده آمریکا: این کشور در قالب راهبرد هند - اقیانوس آرام، هند را یک شریک راهبردی می‌داند و بر مهار نفوذ چین متمرکز است. سیاست‌های آمریکا مستقیم بر روابط ایران با هند به خصوص پروژه چابهار، تأثیر می‌گذارد و با اعمال تحریم، هزینه‌های تعامل با ایران را افزایش می‌دهد. مهم‌ترین ابزار آمریکا در این منطقه، شراکت راهبردی با هند در قالب همکاری‌های هسته‌ای غیرنظامی (توافق ۲۰۰۸)، همکاری‌های نظامی در قالب «کوآد» و قراردادهای دفاعی کلان از سال ۲۰۲۰ به بعد است. واشنگتن با اعمال تحریم‌های گسترده علیه ایران مانع اصلی توسعه روابط اقتصادی تهران با دهلی نو و اسلام‌آباد است. پروژه خط لوله صلح ایران - پاکستان - هند بیش از دو دهه قدمت، هنوز عملیاتی نشده است (Fulton, 2022: 21-25). سند راهبردی ایندو - پاسیفیک (The White House, 2022) نشان می‌دهد که واشنگتن با تقویت شراکت راهبردی با هند و افزایش فشار تحریمی بر ایران، در حال شکل‌دهی به سلسله مراتبی جدید در منطقه است که در آن، هند نقش محوری و ایران نقش حاشیه‌ای دارد. افزون بر این، همکاری امنیتی آمریکا با پاکستان در حوزه مبارزه با تروریسم، هر چند کاهش یافته، اما همچنان بر سیاست‌های دفاعی اسلام‌آباد اثرگذار است (Fulton, 2022: 22-25).

چین: چین با ابتکار کمربند و جاده (BRI) و کریدور اقتصادی چین - پاکستان (CPEC)، نفوذ ژئواکونومیک خود را به قلب منطقه گسترش داده است (Buzan & Waever, 2003: 172). پکن از این طریق، در برابر سلطه هند موازنه‌سازی می‌کند. این الگو برای ایران، هم فرصت اتصال به کریدور اقتصادی چین - پاکستان (CPEC) را ایجاد می‌کند و هم یک چالش راهبردی در رقابت چابهار با بندر گوادر پاکستان محسوب می‌شود. چین همچنین در بندر هامبانتوتا سریلانکا و مالدیو سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی مهمی را انجام و مسیرهای حیاتی کشتیرانی در اقیانوس هند را تحت تأثیر قرار داده است (Dasgupta, 2021: 88-93). این وضعیت موجب شده است تا هند با احساس محاصره ژئوپلیتیکی، بیش از پیش به آمریکا نزدیک شود (Kaplan, 2009: 45-52).

روسیه: روسیه بازیگری اثرگذار در جنوب آسیا است. روابط مسکو - دهلی «شراکت ویژه» تلقی می‌شود و همکاری دفاعی و انرژی میان دو کشور تداوم دارد. در سال‌های اخیر، روسیه روابط خود را با پاکستان نیز تا حدی گسترش داده و به دنبال تنوع‌بخشی به شرکای منطقه‌ای بوده است. روسیه، به‌ویژه با افزایش همکاری‌های نظامی و انرژی با هند و روابط در حال رشد با ایران (مشارکت در طرح کریدور شمال - جنوب)، به‌دنبال حفظ نفوذ خود است. تعاملات تهران - مسکو در حوزه انرژی و زیرساخت، می‌تواند اهرم فشار مهمی برای ایران در تعامل با قدرت‌های منطقه باشد (Carnegie Endowment, 2022: 14-16). روسیه تلاش می‌کند تا در جنوب آسیا تعادلی در روابط با هند، پاکستان و ایران ایجاد کند. برای ایران، این تحولات دو پیامد دارد: نخست، فرصتی برای گسترش همکاری‌های انرژی و ترانزیت با پشتیبانی مسکو؛ و دوم، ضرورت مدیریت محتاطانه روابط تا ایران که به ابزار رقابت‌های ژئوپلیتیکی روسیه - چین - هند تبدیل نشود.

اروپا: علاوه بر ایالات متحده آمریکا و چین، نقش اروپا نیز در معادلات ژئوپلیتیکی جنوب آسیا قابل توجه است. اتحادیه اروپا در قالب راهبرد اتصال جهانی^۱ کوشیده است تا حضور اقتصادی و زیرساختی خود را در آسیا گسترش دهد و نوعی موازنه در برابر ابتکار کمربند و جاده چین ایجاد کند. گرچه توان ژئوپلیتیکی اروپا در مقایسه با ایالات متحده آمریکا محدود است، اما بازار مصرف بزرگ، سرمایه‌گذاری‌های فناورانه و تأکید بر هنجارهای حقوق بشری و حکمرانی خوب، ابزارهایی هستند که اتحادیه اروپا از طریق آن‌ها بر معادلات جنوب آسیا تأثیرگذار است (European External Action Service, 2021: 14-17).

بررسی نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای نشان می‌دهد که سلسله مراتب ژئوپلیتیکی جنوب آسیا صرفاً محصول ظرفیت‌های داخلی کشورهای منطقه نیست، بلکه تحت تأثیر رقابت قدرت‌های بزرگ جهانی قرار دارد. این ترکیب پیچیده سبب شده است تا جنوب آسیا به عرصه‌ای برای تقاطع رقابت‌های جهانی بدل شود و سیاست خارجی ایران در این منطقه ناگزیر باید این واقعیت را در نظر بگیرد. در نتیجه، سیاست منطقه‌ای ایران تنها زمانی می‌تواند مؤثر

باشد که ضمن بهره‌گیری از فرصت‌های همکاری با قدرت‌های بزرگ، محدودیت‌های ناشی از رقابت آن‌ها را نیز مدیریت و راهبردی چندلایه و انعطاف‌پذیر در قبال جنوب آسیا اتخاذ کند.

۵-۳. موانع پیش‌روی سیاست خارجی ایران در آسیای جنوبی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه ایران از موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک مهمی برخوردار است، اما موانع ساختاری قابل توجهی به شرح ذیل در مسیر بهره‌برداری از فرصت‌های منطقه‌ای برای ایران در آسیای جنوبی وجود دارد:

- **تحریم‌های بین‌المللی و ضعف زیرساخت‌های ترانزیتی:** استمرار تحریم‌های اقتصادی علیه ایران مانع اصلی سرمایه‌گذاری خارجی و همکاری‌های مالی با کشورهای جنوب آسیا است. علاوه بر این، با وجود موقعیت راهبردی بندر چابهار، عدم تکمیل خطوط ریلی (چابهار - زاهدان - سرخس) مانع اصلی در عملیاتی شدن جایگاه ایران به عنوان حلقه اتصال جنوب آسیا به آسیای مرکزی و روسیه است (Stimson Center, 9 July 2024: 1-5).
- **بی‌اعتمادی به همکاری نزدیک هند با ایران:** روابط راهبردی هند با آمریکا و اسرائیل سبب شده است دهلی‌نو در پروژه‌های مشترک با ایران با تردید عمل کند و این امر بر سرعت و مقیاس همکاری‌ها تأثیر منفی گذاشته است (Baumgartner, 23 August 2023: 2-3).
- **رقابت چین و ایالات متحده آمریکا:** شرایطی که پاکستان به چین وابسته است و هند به ایالات متحده آمریکا نزدیک می‌شود، ایران را با محدودیت در ایجاد روابط متوازن مواجه کرده است.

۶. تجزیه و تحلیل

برای سنجش وزن ژئوپلیتیک کشورهای آسیای جنوبی، از پنج شاخص اصلی شامل جمعیت، تولید ناخالص داخلی (GDP)، توان نظامی، موقعیت و وضعیت جغرافیایی و روابط خارجی استفاده شد. داده‌های کمی جمعیت، تولید ناخالص داخلی (GDP) و هزینه‌های نظامی از منابع بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و پایگاه Global Firepower برای سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ استخراج شد. با اعمال وزن برابر برای هر شاخص، نمرات نهایی براساس سهم نسبی هر یک از هفت کشور از کل قدرت منطقه محاسبه شده است.

جدول ۶: جدول نهایی سلسله مراتب ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی بر اساس مدل (CINC)

کشور	نمره ژئوپلیتیکی نهایی	رتبه	تحلیل جایگاه
هند	۴,۴۹	۱	قدرت مسلط مطلق: برتری قاطع در ابعاد جمعیتی، اقتصادی و نظامی
پاکستان	۲,۱۱	۲	قدرت میانی هسته‌ای: مزیت در جمعیت و نیروی نظامی، و ضعف در اقتصاد و روابط خارجی
بنگلادش	۱,۶۳	۳	قدرت نوظهور اقتصادی: رشد سریع اقتصادی و محدودیت در توان نظامی
سريلانكا	۱,۳۵۹	۴	قدرت پیرامونی: اهمیت جغرافیایی و ضعف اقتصادی و جمعیتی
مالدیو	۱,۲۵	۵	قدرت پیرامونی: کشور حائل و ضعف ساختاری
نپال	۰,۵۶۴	۶	کشور جزیره‌ای: اهمیت جغرافیایی و ضعیف از نظر قدرت سخت
بوتان	۰,۵۲۱	۷	کشور حائل: ضعیف‌ترین کشور منطقه

بررسی شاخص‌های اصلی ژئوپلیتیکی نشان می‌دهد که سلسله مراتب قدرت در آسیای جنوبی به صورت نسبتاً شفاف قابل ترسیم است. داده‌های جمعیتی و اقتصادی بیانگر آن است که هند با جمعیت بیش از ۱,۴ میلیارد نفر و تولید ناخالص داخلی بالای ۳,۴ تریلیون دلار، به‌طور قاطع قدرت اول منطقه است. برتری نظامی هند نیز این جایگاه را تثبیت می‌کند. این کشور در رتبه چهارم جهانی قدرت نظامی قرار دارد و علاوه بر زرادخانه هسته‌ای، توان دریایی و هوایی چشمگیری در اختیار دارد. علاوه بر این، هند در حال تبدیل شدن به یک قدرت فرامنطقه‌ای است، بنابراین در جنوب آسیا ساختار قدرت، تک قطبی و هند قدرت برتر است.

پاکستان در جایگاه دوم قرار دارد. هرچند اقتصاد شکننده و تورم بالا موجب تضعیف موقعیت آن شده، اما برخورداری از سلاح هسته‌ای، ارتش قدرتمند، و جمعیت ۲۴۰ میلیونی، پاکستان را به بازیگر اجتناب‌ناپذیر در جنوب آسیا تبدیل کرده است. پیوند راهبردی این کشور با چین و نقش آن در ابتکار کمربند و جاده نیز ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی جدیدی برای پاکستان ایجاد کرده است.

بنگلادش با وجود وسعت محدود جغرافیایی، به‌واسطه رشد اقتصادی پایدار (نزدیک به ۷ درصد در سال‌های اخیر) و تبدیل شدن به دومین قطب صنعت نساجی جهان، در جایگاه سوم قدرت‌های ژئوپلیتیکی منطقه قرار گرفته است. این کشور با روابط خارجی متنوع و جمعیت بالا، در حال ارتقاء وزن ژئوپلیتیک خود است.

سایر کشورها نظیر سریلانکا و مالدیو اگرچه در شاخص‌های کمی جایگاه بالایی ندارند، اما به دلیل موقعیت ژئواستراتژیک (قرارگیری در مسیرهای حیاتی کشتیرانی) برای بازیگران بزرگ منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای اهمیت ویژه دارند. نپال و بوتان نیز به دلیل محدودیت‌های جغرافیایی و اقتصادی در مراتب پایینی سلسله مراتب منطقه جای دارند.

نتیجه نهایی محاسبه شاخص CINC، به طور قاطع غلبه ساختاری هند در آسیای جنوبی را تأیید می‌کند. این یافته، صرفاً یک آمار توصیفی نیست؛ بلکه به عنوان متغیر مستقل (فشار ساختاری) به چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک وارد می‌شود تا مبنای تبیین پاسخ‌های راهبردی ایران قرار گیرد. از این نقطه به بعد، تحلیل بر چگونگی تعدیل این فشار توسط نیروهای داخلی و خارجی (متغیرهای واسطه) متمرکز خواهد بود.

۶-۱. تحلیل پیامدهای ساختار سلسله مراتبی آسیای جنوبی و تبیین راهبردهای سیاست خارجی ایران

یک مزیت پژوهش حاضر این است که صرفاً توصیف سلسله مراتب آسیای جنوبی نیست و سناریوهای راهبردی ایران بر پایه واقع‌گرایی نوکلاسیک را نیز تبیین می‌کند. در تحلیل پیامدهای ساختار سلسله مراتبی و تبیین راهبردهای سیاست خارجی، ابتدا نیاز است که متغیرهای پژوهش و نحوه تأثیر آن‌ها در نتایج مورد بررسی قرار گیرد.

۶-۱-۱. سلسله مراتب ژئوپلیتیکی در آسیای جنوبی

سلسله مراتب ژئوپلیتیکی در آسیای جنوبی متغیر مستقل در پژوهش است. محاسبات کمی مدل CINC، غلبه ساختاری هند را در آسیای جنوبی با یک فاصله معنادار تأیید می‌کند. این غلبه ساختاری در چارچوب نظری به عنوان متغیر مستقل وارد می‌شود و یک فشار حاکم بر منطقه را دیکته می‌کند که ایران باید به آن پاسخ دهد. از دیدگاه نظری، این فشار تعیین‌کننده اصلی جهت‌گیری‌های کلان راهبردی است. پذیرش این نتیجه، یک ضرورت روش‌شناختی است؛ زیرا مبنایی عینی و قابل دفاع برای تعیین ماهیت فشار ساختاری حاکم بر منطقه را فراهم و از تحلیل‌های ذهنی جلوگیری می‌کند.

۶-۱-۲. بررسی و پالایش نیروهای داخلی و خارجی

با توجه به نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک، پاسخ ایران به ساختار سلسله مراتب (غلبه هند)، مستقیم نیست، بلکه توسط متغیرهای واسطه تحت تأثیر قرار می‌گیرد. این عوامل و متغیرهای واسطه در چهار دسته ذیل قابل تفکیک است: عوامل داخلی محدودکننده؛ عوامل داخلی فرصت‌ساز؛ عوامل خارجی فرصت‌ساز؛ و عوامل خارجی محدودکننده.

راهبرد ایران پاسخی ترکیبی به مدیریت هر چهار دسته از عوامل واسطه برای حداقل‌سازی ضعف‌های داخلی و خارجی (عوامل محدودکننده) و حداکثرسازی فرصت‌های داخلی و خارجی است. این راهبرد در قالب سه برنامه عملیاتی مجزا - که هر یک متأثر از ترکیبی از این نیروها و عوامل هستند - تبلور دارد. بررسی جامع این چهار دسته از عوامل

واسط در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک برای تبیین راهبرد ایران نشان می‌دهد که سیاست خارجی این کشور در آسیای جنوبی یک پاسخ مکانیکی به قدرت هند نیست، بلکه تصمیم‌گیری متأثر از عوامل داخلی و بین‌المللی است.

عوامل داخلی محدودکننده: این عوامل، ضعف‌های ساختاری و مدیریتی ایران هستند که توانایی لازم را برای اتخاذ راهبردهای پرهزینه کاهش می‌دهند و ایران را به سوی موازنه‌سازی^۱ میان قدرت‌های آسیای جنوبی با تمرکز بر راهبردهای ژئواکونومیک سوق می‌دهد.

اصلی‌ترین محدودیت‌های داخلی، شامل فشار اقتصادی تحریم‌های بین‌المللی، ضعف در تأمین مالی و تکنولوژی پروژه‌های بزرگ و تکمیل‌کند زیرساخت‌ها مانند چابهار، ضعف در تأمین سرمایه‌گذاری خارجی پایدار، محدودیت در دسترسی به نظام بانکی جهانی و... است.

تحریم‌های بین‌المللی و فشارهای مالی، ایران را از تأمین سرمایه‌گذاری خارجی پایدار باز می‌دارد و توانایی این کشور را برای اتخاذ راهبردهای پرهزینه کاهش می‌دهد. همچنین، ضعف زیرساخت‌های ترانزیتی و تأخیر در تکمیل فازهای نهایی بندر چابهار، یک محدودیت عملیاتی است که لزوم جذب سرمایه‌گذاری خارجی را توجیه می‌کند (Stimson Center, 9 July 2024: 1-5).

جدول ۷: عوامل داخلی محدودکننده

عامل واسط	مصادیق عملی و جزئیات بیشتر	تأثیر بر راهبرد ایران
تحریم‌های بین‌المللی و فشارهای مالی و اقتصادی	ضعف در تأمین سرمایه‌گذاری خارجی پایدار، خروج شرکت‌های چندملیتی، و محدودیت در دسترسی به نظام بانکی جهانی.	اولویت ژئواکونومیک: اجبار به همکاری با کشورهای مانند هند که قادر به تحمل ریسک تحریم یا دارای مکانیسم‌های پرداخت جایگزین هستند.
ضعف زیرساخت‌های ترانزیتی	تأخیر در تکمیل فازهای نهایی بندر چابهار، ضعف در برخورداری از خطوط ریلی استاندارد با کیفیت بالا به آسیای مرکزی، و ضعف در اتصال نهایی به کریدور INSTC.	وابستگی به شریک خارجی: نیاز مبرم به سرمایه‌گذاری و مدیریت فنی کشورهایی چون هند برای فعال‌سازی کامل ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی (Stimson Center, 9 July 2024).
چالش‌های هویتی و امنیتی	چالش‌های جمعیتی، اقتصادی و امنیتی در استان‌های مرزی شرقی (سیستان و بلوچستان) که مستلزم تخصیص منابع داخلی و تلاش برای تأمین امنیت مرزها است.	سناریوی امنیت‌سازی مرزی: توجیه لزوم اتخاذ سناریوی مدیریت مخاطرات و همکاری‌های امنیتی - ترانزیتی با پاکستان با وجود رقابت‌های منطقه‌ای.

عوامل داخلی فرصت‌ساز: این عوامل، ظرفیت‌ها و مزیت‌هایی هستند که در اختیار سیاستگذاران و نخبگان ایران قرار دارند تا محدودیت‌های ناشی از تحریم یا ضعف‌های ساختاری را جبران کنند و توجیه‌کننده سرمایه‌گذاری‌های خارجی در شرایط تحریمی هستند. با وجود محدودیت‌های گفته شده، ایران مزیت‌های داخلی مهمی از جمله موقعیت ژئوپلیتیک انحصاری و قرارگیری در نقطه تلاقی ترانزیتی جنوب آسیا با آسیای مرکزی و اروپا (کریدور INSTC) دارد که این کشور را به یک گزینه اجتناب‌ناپذیر تبدیل کرده است. علاوه بر این، ظرفیت‌های دفاعی - بازدارنده بومی همچون توان موشکی و پهپادی ایران به طور غیرمستقیم، امنیت مسیرهای تجاری را تضمین می‌کند و ارزش استراتژیک این کشور را برای شرکای تجاری تقویت می‌کند (SIPRI, 2024).

جدول ۸: عوامل داخلی فرصت‌ساز

عامل واسط	مصادیق عملی و جزئیات بیشتر	تأثیر بر راهبرد ایران
موقعیت ژئوپلیتیک انحصاری	قرارگیری ایران در نقطه تلاقی ترانزیتی جنوب آسیا (اقیانوس هند) با آسیای مرکزی، قفقاز و اروپا (کریدور INSTC) ژئواکونومیک جهانی.	تبدیل ایران به یک گزینه اجتناب‌ناپذیر
ظرفیت‌های دفاعی-بازدارنده	توانمندی‌های بومی موشکی و پهپادی که مانع از اعمال فشار نظامی مستقیم علیه ایران در منطقه خلیج فارس و دریای عمان می‌شود و ثبات نسبی سیاسی - امنیتی داخلی می‌دهد مسیرهای تجاری (INSTC) نسبتاً امن باقی بماند.	تسهیل ژئواکونومیک: فراهم کردن چتر بازدارندگی غیرمستقیم که به شرکای اقتصادی مانند هند اطمینان می‌دهد
مدیریت نخبگان و اراده سیاسی	وجود اجماع نسبی در سطح نخبگان تصمیم‌گیر در خصوص لزوم اولویت‌دهی به همکاری‌های اقتصادی - ترانزیتی با شرق.	تضمین پایداری راهبرد: نشان‌دهنده تعهد بلندمدت ایران به پروژه‌هایی مانند کریدور شمال - جنوب (INSTC) که برای جلب اعتماد شرکای خارجی حیاتی است.

عوامل خارجی فرصت‌ساز: این عوامل، فرصت‌هایی هستند که در سیستم بین‌الملل یا منطقه‌ای برای ایران فراهم شده‌اند و می‌توانند به عنوان اهرمی برای تعدیل فشار ساختاری منطقه‌ای (غلبه هند) استفاده شوند. این عوامل باعث ایجاد موازنه غیرمستقیم، تأمین چتر امنیتی - سیاسی و افزایش وزن دیپلماتیک ایران در تعامل با قدرت‌های آسیای جنوبی به ویژه هند می‌شوند. عضویت در ائتلاف‌های فرامنطقه‌ای همچون سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس، و تقویت پیوندهای استراتژیک با قدرت‌های جهانی به ایران این امکان را می‌دهد تا یک چتر سیاسی و بازدارندگی غیرمستقیم در برابر فشار ساختاری منطقه‌ای ایجاد کند (SpecialEurasia, 12 March 2025). این امر با نیاز ژئواکونومیک چین و روسیه به مسیرهای تجاری مقاوم در برابر تحریم‌های غرب، تقویت و باعث می‌شود تا تقاضا برای کریدور شمال - جنوب (INSTC) افزایش یابد (International Monetary Fund, 2024).

جدول ۹: عوامل خارجی فرصت‌ساز

عامل واسط	مصادیق عملی و جزئیات بیشتر	تأثیر بر راهبرد ایران
ورود به ائتلاف‌ها و سازمان‌های جهانی	عضویت کامل در سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس و پذیرش در ساختارهای جدید چندجانبه.	سناریوی موازنه‌سازی غیرمستقیم: کاهش وابستگی صرف به غرب و ایجاد یک وزنه سیاسی - اقتصادی در مقابل غلبه ساختاری هند.
تغییر جهت ژئواکونومیک جهانی	افزایش تنش‌های چین - آمریکا و روسیه - غرب که منجر به لزوم یافتن مسیرهای تجاری جایگزین و مقاوم در برابر تحریم مانند کریدورهای شرقی و شمالی شده است. نیاز روسیه و چین به یک کریدور جایگزین و مسیرهای تجاری مقاوم در برابر تحریم‌های غرب و کوتاه‌تر مانند کریدور شمال - جنوب (INSTC)	تأیید اولویت کریدور ترانزیتی شمال - جنوب (INSTC): ایجاد تقاضای پایدار از سوی چین و روسیه برای بهره‌برداری از کریدور INSTC و تبدیل ایران به یک بازیگر کلیدی در نظم ژئواکونومیک جدید.
رقابت‌های منطقه‌ای هند و چین	رقابت میان هند و چین به عنوان مثال در موضوع کریدور شمال - جنوب (INSTC) چابهار و چین CPEC گوادر	نقش اهرمی: امکان چانه‌زنی ایران با هند در مقابل مشارکت چین در پروژه گوادر برای به دست آوردن امتیازات بیشتر در پروژه‌های ترانزیتی

عوامل خارجی محدودکننده: این عوامل شامل تهدیدات و فشارهای خارجی مانند فشارهای ژئوپلیتیکی آمریکا و غرب و تحریم‌های ثانوی هستند که بر توانایی ایران برای اجرای راهبردهای خود در آسیای جنوبی به‌ویژه با هند تأثیر منفی می‌گذارند و ریسک همکاری‌های بلندمدت به‌ویژه با هند را به‌شدت افزایش می‌دهد. تهدیدات خارجی، راهبردهای ایران را پرهزینه و ریسک‌پذیر می‌کنند. فشارهای ژئوپلیتیکی آمریکا و غرب، ریسک تحریم‌های ثانوی را علیه شرکت‌های همکار با چابهار افزایش داده و بر مقیاس پروژه‌ها تأثیر می‌گذارد (Stimson Center, 9 July 2024:1-5). علاوه بر این، رقابت‌های منطقه‌ای و فعالیت گروه‌های تروریستی مشترک در مرز شرقی، هزینه‌های امنیتی را افزایش داده و پایداری کریدورها را تهدید می‌کند.

جدول ۱۰: عوامل خارجی محدودکننده

عامل واسط	مصادیق عملی و جزئیات بیشتر	تأثیر بر راهبرد ایران
فشارهای ژئوپلیتیکی آمریکا و غرب	تهدید به تحریم شرکتهایی که با چابهار همکاری می‌کنند (ریسک ثانویه) و تمرکز نظامی بر منطقه غرب آسیا.	افزایش ریسک سرمایه‌گذاری: افزایش هزینه‌های همکاری‌های بلندمدت اقتصادی با هند و محدود کردن مقیاس پروژه‌ها به دلیل ترس از جریمه‌های آمریکا (Stimson Center, 9 July 2024).
رقابت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا	فشارهای ژئوپلیتیکی آمریکا و غرب، حضور نظامی منطقه‌ای قدرت‌های فرامنطقه‌ای، رقابت‌های منطقه‌ای عربستان/ ترکیه، تلاش رقابتی منطقه‌ای مانند عربستان و امارات برای توسعه کریدورهای جایگزین و حذف نقش ترانزیتی ایران (مانند کریدور I2U2/IMEC).	تقویت فوریت: توجه لزوم سرعت بخشیدن به تکمیل کریدور شمال - جنوب (INSTC) و همکاری با هند پیش از آنکه کریدورهای رقیب، مزیت انحصاری ایران را تضعیف کنند.
چالش‌های امنیتی منطقه‌ای	فعالیت گروه‌های تروریستی مشترک در مرز شرقی (داعش خراسان و جیش العدل) و ناامنی در منطقه اقیانوس هند.	افزایش هزینه‌های امنیتی: اجبار به تخصیص منابع برای تأمین امنیت مرزها و مسیرهای ترانزیتی دریایی که توان مالی برای سرمایه‌گذاری داخلی را کاهش می‌دهد.

۳-۱-۶. تبیین سناریوهای راهبردی عملیاتی (خروجی نهایی تحلیل)

در منطق مدل واقع‌گرایی نوکلاسیک، متغیر وابسته (راهبردها و سناریوها) خروجی نهایی است که باید نشان دهد که چگونه نتایج متغیر مستقل (سلسله مراتب) از فیلتر متغیرهای واسط (در این پژوهش عوامل داخلی و خارجی محدودکننده و فرصت‌ساز) عبور کرده‌اند. متغیر وابسته این پژوهش، راهبرد ترکیبی است که ایران در قبال نظم ژئوپلیتیکی آسیای جنوبی اتخاذ می‌کند.

در مورد سیاست خارجی ایران در قبال سلسله مراتب آسیای جنوبی، تحلیل متغیرهای شناختی نشان می‌دهد که نخبگان سیاسی تصمیم‌گیر در ایران، غلبه ساختاری هند در منطقه را تهدیدی فوری ندانسته و آن را یک "تنگنای توسعه‌ای" می‌دانند. از دیدگاه شناختی سیاستگذاران ایرانی، همکاری با هند در پروژه چابهار، راهبردی برای کاهش اثر تحریم‌ها و بازتولید قدرت ملی در شرایط فشار است. این امر باعث شده است تا ایران با وجود فشار ساختاری هند به جای موازنه‌سازی سخت، راهبرد تعامل ژئواکونومیک را به عنوان عقلانی‌ترین گزینه انتخاب کند. راهبرد ایران، مجموعه‌ای از انتخاب‌های عملیاتی فعالانه است که برای مدیریت فشار ساختاری (غلبه هند) و عوامل واسط چهارگانه (محدودکننده‌ها و فرصت‌ها) طراحی شده است. این راهبرد در قالب سه راهبرد کلیدی ذیل تبلور می‌یابد:

الف - راهبرد تعامل ژئواکونومیک فعال و اولویت‌بندی هند (راهبرد جبران ضعف)

این راهبرد بر پایه واقع‌گرایی نوکلاسیک، تلاشی برای تبدیل فشارهای ساختاری خارجی و محدودیت‌های داخلی ایران به فرصت‌های ژئواکونومیک است. در شرایطی که تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های مالی، امکان موازنه‌سازی سخت را از ایران گرفته است، تمرکز بر موازنه‌سازی اقتصادی^۱ و ترانزیتی، پاسخی واقع‌بینانه‌تر به ساختار قدرت منطقه‌ای (غلبه هند) محسوب می‌شود. ایران در این راهبرد، به جای مشارکت در تنش میان دو قدرت منطقه و رقابت نظامی آن‌ها، از موقعیت ژئواستراتژیک خود به عنوان پل ارتباطی جنوب آسیا و آسیای مرکزی بهره می‌گیرد و در تلاش برای تبدیل این مزیت جغرافیایی به منبع قدرت اقتصادی و سیاسی است. در واقع، ضعف‌های مالی به عنوان عامل محدودکننده، ایران را به سمت راهبرد جبران ضعف از طریق همکاری‌های ژئواکونومیک سوق داده است.

در پاسخ به متغیر مستقل (سلسله مراتب و غلبه ساختاری هند)، نتایج مدل CINC و سایر شاخص‌های ترکیبی قدرت، جایگاه هند را به عنوان قدرت مسلط منطقه‌ای تثبیت کرده است. ایران به جای چالش مستقیم با این موقعیت، آن را به عنوان واقعیت ساختاری پذیرفته و از طریق تعامل انتخابی و هدفمند با دهلی نو، در پی استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی و ترانزیتی است. هدف اصلی از این اقدام، تبدیل هند به شریک ژئواکونومیک ایران است تا به واسطه پیوند پروژه‌های ترانزیتی همچون کریدور شمال - جنوب (INSTC) چابهار، وابستگی متقابل اقتصادی دو کشور افزایش، و فشارهای ساختاری و اثر تحریم‌های بین‌المللی کاهش یابند (Stimson Center, 9 July 2024: 7-8).

در پاسخ به متغیر واسطه (ضعف اقتصادی و محدودیت‌های داخلی)، این سناریو، یک انتخاب راهبردی برای غلبه بر تحریم‌های اقتصادی و ضعف زیرساخت‌های ترانزیتی به عنوان عوامل واسطه کلیدی است. از نظر نخبگان سیاست خارجی، اولویت ژئواکونومیک برای ایران، حیاتی‌تر از هر اولویت دیگری است. در این چارچوب، هند به دلیل توان سرمایه‌گذاری، نیاز به مسیرهای جایگزین برای اتصال به آسیای مرکزی، و قدرت تحمل ریسک در برابر تحریم‌های بین‌المللی، بهترین گزینه است.

مهمترین مصداق، توافقنامه ۱۰ ساله در می ۲۰۲۴ میان تهران و دهلی نو برای بهره‌برداری از فاز اول چابهار است که نشان دهنده هدف ایران برای تبدیل موقعیت جغرافیایی خود به یک واقعیت ژئواکونومیک پایدار است. استفاده از این توافق، کاهش تأثیر تحریم‌های ثانوی آمریکا (متغیر واسطه) به عنوان مانع از توسعه کامل بندر است (Stimson Center, 9 July 2024: 3). این توافق که شامل سرمایه‌گذاری مستقیم دهلی نو در فاز نخست بندر چابهار و توسعه خطوط لجستیکی است، نشانه روشنی از ترجیح رویکرد ژئواکونومیک در سیاست خارجی ایران، و علاوه بر تضمین استمرار نقش ایران در کریدور شمال - جنوب (INSTC)، ابزار مهمی برای کاهش فشار تحریم‌های آمریکا است.

مصادیق دیگر، افزایش ترانزیت کالا میان ایران، هند و روسیه در سال ۲۰۲۴ است و داده‌های وزارت بازرگانی هند نشان می‌دهد حجم کالاهای عبوری از کریدور شمال - جنوب (INSTC) در نیمه نخست سال ۲۰۲۴ نسبت به مدت مشابه در سال قبل بیش از ۴۰ درصد افزایش یافته است (Indian Ministry of Commerce and Industry, Government of India, 2024).

در موضوع هم‌افزایی با سیاست نگاه به شرق نیز راهبرد جدید سیاست خارجی ایران در عمل، مکمل این سناریو است و پیوند میان همکاری‌های اقتصادی با هند و چین را در یک ساختار چندسطحی تقویت می‌کند (Tehran Times, 5 March 2024).

راهبرد تعامل ژئواکونومیک فعال و اولویت‌بندی هند، حداکثرسازی فرصت‌های داخلی (موقعیت جغرافیایی) و حداقل‌سازی ضعف‌های داخلی (ضعف منابع مالی) را پیگیری می‌کند. همکاری ایران با هند، هم‌زمان به چند هدف ذیل پاسخ می‌دهد: الف) حفظ نقش ایران در مسیرهای ترانزیتی جهانی بدون نیاز به موازنه‌سازی‌های پرهزینه (نظامی؛ ب) کاهش آثار تحریم‌ها از طریق تجارت و سرمایه‌گذاری غیردلاری؛ و ج) تقویت نفوذ ایران در آسیای مرکزی و جنوب آسیا.

به عبارت دیگر، این سناریو شکل موازنه‌سازی نرم اقتصادی در برابر فشار ساختاری هند و تحریم‌های غرب است.

جدول ۱۱: تحلیلی عوامل واسط در راهبرد تعامل ژئواکونومیک فعال و اولویت‌بندی هند

عامل واسط محوری	تشریح نقش در سناریو	کشور / اولویت اصلی
داخلی (محدودکننده): اثر تحریم و ضعف مالی	ناتوانی در تأمین سرمایه‌گذاری داخلی برای زیرساخت‌ها (چاپ‌ها) ایران را ناگزیر به تمرکز بر تعامل ژئواکونومیک می‌کند.	هند به علت توانایی مالی، تحمل ریسک تحریم ثانوی و نیاز مبرم به کریدور شمال - جنوب (INSTC) به عنوان اولویت اول و بنگلادش به علت نیاز به انرژی و اتصال به بازارهای آسیای مرکزی از طریق ایران به عنوان اولویت دوم
داخلی (فرصت‌ساز): موقعیت انحصاری ایران	موقعیت ژئوپلیتیک منحصر به فرد ایران میان جنوب آسیا، آسیای مرکزی و خلیج فارس، اهرم چانه‌زنی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی را فراهم می‌کند.	ایران به عنوان گره ژئواکونومیک در منطقه
خارجی (محدودکننده): فشار ژئوپلیتیکی غرب	همکاری پایدار با هند به عنوان شریک متوازن میان شرق و غرب، ریسک تحریم‌های ثانوی را کاهش می‌دهد.	هند و نهادهای چندجانبه آسیایی مانند کریدور شمال - جنوب (INSTC) و گروه بریکس

سناریوی تعامل ژئواکونومیک، از یک سو نتیجه مستقیم تأثیر فشار ساختاری (غلبه هند) و محدودیت‌های

داخلی ایران (متغیر واسطه) و از سوی دیگر بیانگر تغییر الگوی فکری سیاست خارجی ایران از موازنه‌سازی سخت به موازنه‌سازی اقتصادی است. این رویکرد با تکیه بر ظرفیت‌های ترانزیتی و سرمایه‌گذاری مشترک با هند، ضمن جبران ضعف‌های داخلی، زمینه تثبیت موقعیت ایران به عنوان بازیگر محوری در پیوند آسیای جنوبی و مرکزی را فراهم می‌کند. در نتیجه، سیاست خارجی ایران در این سناریو نه بر تقابل، بلکه بر ادغام هوشمند در شبکه‌های منطقه‌ای اقتصادی و ترانزیتی تمرکز دارد که در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک، یک پاسخ مؤثر به فشارهای ساختاری محسوب می‌شود.

ب - راهبرد موازنه‌سازی غیرمستقیم فرامنطقه‌ای (راهبرد تعدیل فشار در برابر غلبه هند)

در جنوب آسیا، موقعیت ژئوپلیتیک ایران متأثر از فشار ساختاری غلبه منطقه‌ای هند قرار دارد. از این رو، ایران در پی اتخاذ راهبردی کم‌هزینه و منعطف یعنی موازنه‌سازی غیرمستقیم است که از طریق ائتلاف‌های فرامنطقه‌ای، عضویت در سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس و بهره‌گیری از ابزارهای اقتصادی سیاسی به جای نظامی پیگیری می‌شود.

در بحث متغیر مستقل (فشار ساختاری)، تسلط هند بر جنوب آسیا براساس شاخص‌های قدرت ترکیبی (CINC) موجب محدودیت در انتخاب‌های ایران می‌شود. در متغیرهای واسطه، محدودکننده‌ها شامل تحریم‌ها، ضعف مالی و کمبود زیرساخت‌های حیاتی؛ و فرصت‌سازها شامل امکان همکاری با چین و روسیه، عضویت در سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس و نقش ژئواکونومیک ایران به عنوان پل میان جنوب آسیا و آسیای مرکزی است. در متغیر وابسته (راهبرد خروجی) نیز انتخاب موازنه‌سازی غیرمستقیم به عنوان راهبردی ترکیبی از همکاری اقتصادی و سیاسی با قدرت‌های فرامنطقه‌ای و بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای چندجانبه برای افزایش چانه‌زنی ایران است.

در مصادیق عملیاتی، ایران با پیگیری عضویت در سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس به دنبال افزایش وزن سیاسی و کاهش آثار تحریم‌ها است. همکاری اقتصادی و امنیتی با دو قدرت شرقی یعنی چین و روسیه، نمادی از موازنه‌سازی نرم در برابر هژمونی منطقه‌ای است و ایران از مسیرهایی مانند پیمان‌های چندجانبه مالی و تبادل غیردلاری برای کاهش وابستگی به نظام مالی غرب و تقویت موازنه اقتصادی بهره می‌گیرد (Karat, 2024: 195).

در بحث ابزارهای مالی و اقتصادی جایگزین برای ایران، همکاری لجستیکی و ترانزیتی در قالب توسعه کریدورهای شمال - جنوب و مسیرهای ریلی ایران با چین و روسیه به عنوان ابزار موازنه عمل می‌کند (Nasr, 2023). برگزاری رزمایش‌هایی مشترک دریایی مانند «کمر بند امنیت دریایی ۲۰۲۵» با مشارکت چین و روسیه در نزدیکی چابهار، مصداق موازنه‌سازی غیرمستقیم و ایجاد چتر بازدارندگی غیرمستقیم برای زیرساخت‌های حیاتی ایران است (SpecialEurasia, 12 March 2025).

در مجموع، راهبرد موازنه‌سازی غیرمستقیم فرامنطقه‌ای، پاسخی واقع‌گرایانه به فشار ساختاری ناشی از غلبه هند

است. ایران با تکیه بر ائتلاف‌های فرامنطقه‌ای و نهادهای چندجانبه، از محدودیت‌های داخلی خود عبور کرده و بدون تقابل نظامی مستقیم، وزن ژئوپلیتیکی خود را افزایش می‌دهد. این راهبرد با بهره‌گیری از فرصت‌های خارجی، هزینه موازنه‌سازی را کاهش داده و به ایران امکان می‌دهد تا از موقعیت ژئواکونومیک خود در قالب همکاری با چین، روسیه و نهادهای چندجانبه، برای ایجاد چتر بازدارندگی غیرمستقیم بهره‌گیرد. لذا موازنه‌سازی غیرمستقیم نه صرفاً یک انتخاب، بلکه ضرورتی ساختاری برای تعدیل فشار ناشی از هژمونی هند است؛ راهبردی که با هزینه کمتر، ایران را قادر می‌سازد هم‌زمان منافع ژئواکونومیک خود را حفظ و جایگاه ژئوپلیتیکی خود را تثبیت کند.

ج - راهبرد مدیریت مخاطرات و امنیت‌سازی مرز شرقی (حفظ پایداری با اولویت پاکستان)

این راهبرد نقش پیش‌شرط عملیاتی برای تضمین پایداری دو راهبرد پیشین یعنی تعامل ژئواکونومیک با هند و موازنه‌سازی غیرمستقیم فرامنطقه‌ای را ایفا می‌کند. تجربه ناامنی‌های مرزی، فعالیت گروه‌های تروریستی فراملی مانند جیش‌العدل و شاخه‌های منطقه‌ای داعش و بروز برخی تنش‌های نظامی میان تهران و اسلام‌آباد نشان می‌دهد که بدون تأمین امنیت مرز شرقی و حفاظت از زیرساخت‌های ترانزیتی مرتبط با چابهار و کریدور شمال - جنوب (INSTC)، بهره‌برداری پایدار از مزیت ژئواکونومیک ایران ممکن نیست. این راهبرد بر پایه تقسیم کار استراتژیک «هند شریک اقتصادی و پاکستان شریک امنیتی» استوار است و تأکید می‌کند که مدیریت مخاطرات مرزی اولویت سیاست خارجی ایران در جنوب آسیا باشد. در غیاب امنیت مرز شرقی، مسیرهای ترانزیتی و زیرساخت‌های ژئواکونومیک آسیب‌پذیر شده و فرصت‌های همکاری با هند نیز به دلیل مخاطرات امنیتی کاهش می‌یابد. از این رو، ایران نیاز است تا با اتخاذ راهبرد حفظ پایداری، همکاری امنیتی - ترانزیتی با پاکستان را در اولویت قرار دهد.

در بحث متغیر مستقل (سلسله‌مراتب قدرت)، اگرچه هند قدرت مسلط منطقه‌ای است اما پاکستان به عنوان «قدرت میانی / امنیتی» با توان هسته‌ای و مرز مشترک طولانی با ایران نقش تعیین‌کننده‌ای در امنیت شرق دارد و نادیده گرفتن نقش اسلام‌آباد می‌تواند کریدورهای ترانزیتی را در معرض تهدید قرار دهد و سیاست ژئواکونومیک ایران را تضعیف کند (International Institute for Strategic Studies, 2024).

در متغیر واسطه (ضعف‌ها)، ضعف امنیت در مرزهای شرقی، قاچاق، فعالیت گروه‌های تروریستی نظیر جیش‌العدل و ضعف زیرساخت‌های مرزی ایران و پاکستان از جمله محدودیت‌هایی هستند که ایران را ناگزیر می‌کنند تا امنیت را به عنوان پیش‌شرط توسعه در نظر گیرد (Tehran Times, 20 January 2025). در متغیر وابسته (راهبرد خروجی) نیز انتخاب راهبرد امنیت‌سازی مرز شرقی به عنوان جزء لاینفک سیاست خارجی ایران در جنوب آسیا، امکان ادغام ژئواکونومیک و موازنه‌سازی را با امنیت مرزی فراهم می‌کند.

در مصادیق عملیاتی، تقویت همکاری‌های امنیتی ایران و پاکستان پیگیری شده است و در دیداری ماه مه ۲۰۲۵،

مقامات عالی نظامی ایران و پاکستان متعهد به افزایش همکاری ضدتروریستی در مرز مشترک شدند (Tehran Times, 20 January 2025). ایجاد مناطق ویژه امنیتی - اقتصادی مرزی و پیشنهاد مشترک ایران و پاکستان برای تأسیس مناطق ویژه در مرز سیستان و بلوچستان به منظور کاهش قاچاق و افزایش سرمایه‌گذاری ترانزیتی مطرح شده است (Pakistan Today, 5 November 2024). امنیت زیرساخت‌های ترانزیت و انرژی و حفاظت از مسیرهای ریلی و کریدورهای شمال - جنوب - شرق ایران به پاکستان برای اطمینان سرمایه‌گذاران خارجی و هندی حائز اهمیت است (Kahraze et al., 2018: 34-60). تثبیت خطوط لوله و انرژی و مسیرهای زمینی ایران و پاکستان نیز علاوه بر تأمین نیازهای منطقه‌ای، عامل بازدارنده‌ای در برابر ناامنی‌های مرزی محسوب می‌شود.

در مجموع، راهبرد مدیریت مخاطرات و امنیت‌سازی مرز شرقی از طریق موازنه‌سازی غیرمستقیم نیز حمایت می‌شود و همکاری با قدرت‌هایی مانند چین، منافع مشترکی در تأمین امنیت شاهراه‌های حیاتی شرق از جمله مرز ایران و پاکستان ایجاد می‌کند و ایران را قادر می‌سازد تا از ظرفیت ترانزیتی و ژئواکونومیکی خود محافظت کند و حساسیت به تهدیدات خارجی و داخلی را کاهش دهد. موفقیت دو راهبرد پیشین بدون تأمین امنیت زیرساخت‌ها و ثبات مرز شرقی ممکن نیست و این راهبرد پیش‌شرطی عملیاتی و دفاعی متمرکز بر مدیریت ریسک‌های ژئوپلیتیکی است.

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با استفاده از واقع‌گرایی نوکلاسیک و مدل سه متغیری به ارزیابی سلسه مراتب قدرت در آسیای جنوبی و تحلیل رفتار سیاست خارجی ایران در مواجهه با این ارزیابی در آسیای جنوبی پرداخت. این مدل شامل متغیر مستقل (سلسله مراتب با غلبه هند)، متغیرهای واسطه (محدودیت‌ها و فرصت‌های داخلی و خارجی) و متغیر وابسته (راهبرد ترکیبی ایران) است که نشان داد، ساختار سلسله مراتبی قدرت در آسیای جنوبی، هند را به عنوان قدرت مسلط منطقه‌ای تثبیت کرده است. براساس نتایج پژوهش، سیاست خارجی ایران در برابر ساختار امنیتی جنوب آسیا یک پاسخ صفر یا صدی و یا یک پاسخ صرفاً ایدئولوژیک نیست؛ بلکه واکنشی عمل‌گرایانه، مرحله‌ای و وابسته به ظرفیت داخلی و بین‌المللی است. فشار ساختاری ناشی از برتری هند، همراه با محدودیت‌های داخلی ایران نظیر تحریم‌های اقتصادی، ضعف مالی و زیرساختی، تهدیدات مرزی و فشارهای ژئوپلیتیکی قدرت‌های جهانی، مسیر سیاست خارجی این کشور را از الگوی موازنه‌سازی مستقیم به سوی ترکیبی از تعامل ژئواکونومیک، موازنه‌سازی غیرمستقیم و امنیت‌سازی پیرامونی سوق داده است. در این چارچوب، ایران با اتکا به ظرفیت شرکای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به ویژه چین و روسیه و همچنین بهره‌گیری از سازوکارهای نهادهای نوظهور همچون گروه بریکس و سازمان همکاری شانگهای در تلاش است تا بدون ورود به تعهدات پرهزینه امنیتی، هزینه‌های فشار ساختاری هند را کاهش و قدرت چانه‌زنی خود را افزایش دهد. لذا سیاست خارجی ایران را می‌توان براساس منطق واقع‌گرایی نوکلاسیک، واکنشی

تعدیل شده به فشار ساختاری هند و عوامل محدودکننده داخلی و خارجی دانست. الگوی رفتاری ایران در قبال محیط امنیتی جنوب آسیا از یک زنجیره علی سه مرحله‌ای تبعیت می‌کند که بر مبنای پیوند ساختار قدرت منطقه‌ای، متغیرهای واسط و ظرفیت‌های داخلی شکل گرفته است.

تحلیل شاخص توان ملی مرکب (CINC) در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که هند در تمام مؤلفه‌های قدرت برتری ساختاری معناداری نسبت به دیگر بازیگران جنوب آسیا دارد. این غلبه ساختاری، محیطی را شکل داده است که ایران نیاز دارد تا سیاست خارجی خود در این منطقه را با هند تنظیم کند. این مسئله نه تنها در حوزه‌های اقتصادی و ترانزیتی، بلکه در سطوح سیاسی و امنیتی نیز نمود دارد و ضرورت اتخاذ راهبردی ترکیبی را برای تهران ایجاد کرده است.

در چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک، یافته‌ها نشان داد که پاسخ ایران به فشار ساختاری، تابعی خطی یا مکانیکی نیست؛ بلکه توسط مجموعه‌ای از متغیرهای واسط تعدیل می‌شود. تحریم‌های مالی، محدودیت در جذب سرمایه خارجی و ضعف برخی زیرساخت‌ها، توان ایران را برای حرکت به سوی موازنه‌سازی مستقیم با هند کاهش، و ایران را به همکاری‌های ژئواکونومیک هدفمند سوق داده است.

عضویت ایران در نهادهای چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی مانند سازمان همکاری شانگهای و بریکس به ویژه در شرایطی که هند نیز عضو فعال بریکس است، امکان بهره‌گیری از سازوکارهای مالی غیردلاری و جایگزین، همکاری‌های انرژی و همگرایی نهادی و حمایت‌های سیاسی فرامنطقه‌ای را فراهم آورده، و وزن چانه‌زنی ایران را در برابر فشارهای ساختاری هند افزایش داده است.

برآیند فشار ساختاری و عوامل واسط به شکل‌گیری راهبردی ترکیبی انجامیده است که نه مبتنی بر موازنه‌سازی سخت و نه ناشی از وابستگی کامل به قدرت‌های بزرگ، بلکه پاسخی ترکیبی و چندوجهی به محیط ژئوپلیتیک جنوب آسیا است. لذا راهبردهای تعامل ژئواکونومیک فعال با هند و جبران ضعف‌های داخلی از طریق تلاش برای ارتقای همکاری‌های ترانزیتی و بندری به ویژه با هند در بندر چابهار و کریدور شمال - جنوب (INSTC) و به‌عنوان ابزارهای واقعی کاهش اثر تحریم و جبران ضعف سرمایه داخلی؛ موازنه‌سازی غیرمستقیم فرامنطقه‌ای و تعدیل فشار ساختاری با بهره‌گیری از شرکای شرقی یعنی چین و روسیه و اتکا به ظرفیت‌های نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی همچون سازمان همکاری شانگهای و بریکس برای تعدیل هزینه‌های فشار ساختاری هند و افزایش قدرت چانه‌زنی بدون درگیری در رقابت سخت و تعهدات پرهزینه و امنیتی؛ و مدیریت مخاطرات و امنیت‌سازی مرز شرقی و حفظ پایداری کریدورهای انرژی و ترانزیتی از طریق همکاری امنیتی ایران و پاکستان به‌عنوان شرط لازم تحقق هر راهبرد ژئواکونومیک، سه راهکار عملیاتی پیش‌روی سیاست خارجی ایران در آسیای جنوبی است.

در مجموع، غلبه ساختاری هند در جنوب آسیا نه تنها در سطح نظامی، بلکه در قالب نهادهای اقتصادی نوظهور نیز نمود دارد. عضویت هند در گروه بریکس، یک متغیر مهم است که ظرفیت‌های ژئواکونومیک منطقه را تحت تأثیر

قرار داده است. این غلبه ساختاری، سیاست خارجی ایران را در ابعاد ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ناگزیر به واکنش راهبردی ترکیبی می‌کند و پاسخی عمل‌گرایانه و منعطف به وضعیت همکاری - رقابت است که ایران در عین حفظ همکاری‌های حیاتی با هند، استقلال عمل خود را در برابر قدرت مسلط منطقه تضمین می‌کند.

برای ایران، همگرایی سیاست خارجی با سازوکارهای گروه بریکس، امکان دسترسی به ابزارهای مالی جایگزین و پروژه‌های مشترک زیرساختی را فراهم می‌کند. حمایت فعال ایران از حضور پاکستان در بریکس، می‌تواند به کاهش تنش‌های دوجانبه هند و پاکستان و تثبیت امنیت کریدورهای شرقی منجر شود که با منافع ترانزیتی و امنیتی ایران پیوند دارد. توسعه روابط با چین و روسیه و فعال‌سازی ظرفیت‌های دیپلماسی ایران در سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس به عنوان اهرم‌هایی برای افزایش وزن ژئوپلیتیک ایران در برابر ساختار تک‌قطبی جنوب آسیا این امکان را به ایران می‌دهند تا به جای رقابت مستقیم، به موازنه‌سازی غیرمستقیم فرمانطقه‌ای روی آورد.

برای ایران، هم‌پوشانی عضویت در بریکس با موقعیت ژئواکونومیک کشور، فرصتی نهادی برای تبدیل محدودیت‌های تحریمی به امکان همکاری‌های چندجانبه را فراهم می‌کند. راهبرد تعامل ژئواکونومیک با هند، زمانی بیشترین کارایی را دارد که در درون سازوکارهای مالی و نهادی سازمان‌هایی همچون سازمان همکاری شانگهای و بریکس نهادینه شود و از سطح توافقات دوجانبه به سطح همکاری‌های چندجانبه ارتقا یابد. در این چارچوب، تمرکز صرف بر رابطه تهران و دهلی کافی نیست. پایداری راهبردهای عملیاتی ایران، به‌ویژه در حوزه ترانزیت و امنیت کریدورهای شرقی، مستلزم افزایش همگرایی نهادی هند و پاکستان است. حمایت فعال ایران از حضور پاکستان در بریکس، نه یک توصیه نمادین، بلکه ضرورتی ژئواکونومیک و امنیتی محسوب می‌شود و در این بستر، می‌توان تنش‌های دوجانبه را مهار و منافع مشترک ترانزیتی را تثبیت کرد. بنابراین نهادهای نوظهور اقتصادی برای ایران نقش متغیر واسطه‌ای را ایفا می‌کنند که از طریق آن‌ها، فشار ساختاری هند تعدیل و ظرفیت مانور ایران در سیاست خارجی افزایش می‌یابد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان از دانشگاه پیام نور به دلیل حمایت معنوی از انجام این پژوهش قدردانی می‌کنند.

تأییدیه‌های اخلاقی و تعارض منافع

موردی توسط نویسندگان گزارش نشد.

سه‌م نویسندگان

نویسنده اول (۶۰ درصد) و نویسنده دوم (۴۰ درصد)

منابع مالی / حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشد.

References

- Badiei Azandahi, Marjan, Zarei Bahador & Barzegarzade Zarandi, Moein (2021). The impact of India–China geopolitical rivalry on the security dynamics of South Asia with an emphasis on U.S. intervention. *Human Geography Research*, 54(1). doi: 10.22059/jhgr.2021.326457.1008335 **[In Persian]**
- Baumgartner, J. (23 August 2023). *India's Challenge with Iran and the West*. Carnegie Endowment for International Peace. Available at: <https://carnegieendowment.org/2023/08/23/india-s-challenge-with-iran-and-the-west-pub-90400>
- Bradnock, B., & Williams, G. (2014). Resilience, poverty and development. *Journal of International Development*, 26(5). <https://doi.org/10.1002/jid.2992>
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, London: Cambridge University Press.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2022). *Russia and India: A new chapter*. (pp. 14–16). [Policy report]. Available at: <https://carnegieendowment.org>.
- Central Intelligence Agency (CIA). (2023). The world factbook: Sri Lanka. Available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sri-lanka/>
- Cohen, S. (2003). *The Geography of Geopolitics*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Dasgupta, S. (2021). *India and the changing geopolitics of Asia*. New Delhi: Routledge.
- European External Action Service. (2021). *EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific*. Brussels: European Union.
- Farzinnia, F. (2011). *Bangladesh Green Book*. Tehran: Institute for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. **[In Persian]**
- Flint, C., & Taylor, P. (2020). *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. New York: Routledge.
- Fulton, J. (2022). *China's relations with the Gulf monarchies*. London: Routledge.
- Gitashenasi Geographic and Cartographic Institute. (2003). *The World Countries Atlas*. Tehran: Gitashenasi Publishing House, pp. 164–165
- Global Firepower (2024). *Military Strength Ranking 2024*. Available at: <https://www.globalfirepower.com>
- Global Firepower (2025). *India Military Strength*. Available at: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=india

- Global Firepower. (2020). *2020 Bangladesh military strength*. Global Firepower. Available at: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=bangladesh
- Hadipour, M., Hafeznia, M. R., Sajjadpour, S. M. K., & Kharashadi-Zadeh, M. R. (2020). *The role of geopolitical factors in South Asian crises (Indian subcontinent)*. *Geographical Space*, 20(69). [In Persian]
- Hosseinpour Poyan, R., Mojtahedzadeh P. & Ahmadipour, Z. (2011). Geographical and Geopolitical Bases of Relations in the Indian Subcontinent. *Journal of Subcontinent Researches*, 2(5). doi: 10.22111/jsr.2011.406 [In Persian]
<https://www.pakistantoday.com.pk/2024/11/05/pakistan-iran-to-collaborate-on-border-security-and-regional-issues/>
- Indian Ministry of Commerce and Industry, Government of India. (2024). *Trade statistics / commerce data*. New Delhi: Government of India. Available at: <https://commerce.gov.in/>
- International Institute for Strategic Studies (IISS). (2024). *The Military Balance 2024*. London: Routledge.
- International Monetary Fund. (2024). *World Economic Outlook Database*. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024>
- Kahraze, Y., Vosoughi, S., & Goodarzi, M. (2018). Iran–Pakistan relations: Geopolitical necessity and structural securitization in regional foreign policy. *Political and International Studies Research Journal*, 9(34), 34–60. [In Persian]
- Kaplan, R D. (2009). The revenge of geography. *Foreign Policy*, No. 172, 96–105. Available at: <https://www.foreignpolicy.com/2009/05/04/the-revenge-of-geography/>.
- Karat, A. (2024). Globalisation and Alternative Financial Tools: The Future of Non-Dollar Transactions in Iran and Russia's Foreign Policy. *Journal of International Strategic Studies*, 20(3), 192–205.
- Karimnia, N. (2008). *Nepal and Bhutan Green Book*. Tehran: Center for Political and International Studies (CPIS), Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
- Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran. (2023). *Economic Diplomacy Portal*. Available at: <https://economic.mfa.ir/> [In Persian]
- Mohammadi, Hamidreza & Ahmadi Ebrahim (2018). Balancing in India's geopolitical policies. *Researches in Earth Sciences*, 9(1), 46-65. doi: 10.29252/esrj.9.1.46 [In Persian]

- Mohan, C. R. (2024). India's Global Pivot: The Strategy of Multi-Alignment. *Foreign Policy Research Institute*. Available at: <https://foreignpolicy.com/2024/07/03/india-prime-minister-modi-multi-alignment-strategy-geopolitics/>
- Nasr, V. (2023). *The dispensable nation: American foreign policy in retreat*. New York: Anchor Books
- Pakistan Today. (5 November 2024). Pakistan, Iran to collaborate on border security and regional issues. Available at:
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. New York: Oxford University Press.
- Ritchie, H., Roser, M., & Samborska, V. (2025). *Which countries have nuclear weapons?* Our World in Data. Available at: <https://ourworldindata.org/data-insights/which-countries-have-nuclear-weapons-and-how-many>
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World Politics*, 51(1), 144–172.
- Singer, J. D. (1988). Reconstructing the correlates of war dataset on material capabilities of states, 1816–1985. *International Interactions*, 14(2), 115–132. <https://doi.org/10.1080/03050628808434784>
- Singh, R. (2013). *Geopolitics*. New Delhi: McGraw Hill Education.
- SIPRI (2024). *SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security*. Stockholm International Peace Research Institute.
- Small, M., & Singer, J. D. (1982). *Resort to arms: International and civil wars, 1816–1980*. Beverly Hills, London: Sage Publications
- SpecialEurasia. (12 March 2025). “Maritime Security Belt 2025” Naval Exercise: Developing Security Architecture of the Indian Ocean. Available at: <https://www.specialeurasia.com/2025/03/12/maritime-security-belt-2025>
- Stimson Center. (9 July 2024). *Despite a recent India-Iran agreement, challenges loom for Chabahar port*. Available at: <https://www.stimson.org/2024/despite-a-recent-india-iran-agreement-challenges-loom-for-chabahar-port/>
- Tehran Times. (20 January 2025). ‘Enhancing border cooperation is crucial,’ Iran’s top general tells Pakistani officials. Available at: <https://www.tehrantimes.com/news/508885/>
- Tehran Times. (5 March 2024). Iran’s “Look to the East” Policy Gains Momentum through India Cooperation. Available at: <https://www.tehrantimes.com/news/492513>

- Tellis, A. J. (2005). *India as a new global power: An action agenda for the United States*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- The White House. (2022). *National Security Strategy of the United States*. Washington, DC: The White House. 9–12.
- Trading Economics. (2024). Countries by GDP. Available at: <https://fa.tradingeconomics.com/country-list/gdp.2024>
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company
- World Bank. (2022). *Bangladesh: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/bangladesh>
- World Bank. (2022). *Pakistan: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/pakistan>
- World Bank. (2022). *Sri Lanka: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/srilanka>
- World Bank. (2023). *Bhutan: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/bhutan>
- World Bank. (2023). *Nepal: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/nepal>
- World Bank. (2023). Population, female (of total population), Bangladesh. World Development Indicators. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS?locations=BGD>
- World Bank. (2023). *Sri Lanka: Country overview*. World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/srilanka>
- World Bank. (2024). *World Development Indicators – South Asia Economic Outlook*. Available at: <https://data.worldbank.org/region/south-asia>
- World Health Organization. (2021). *Maldives: Country profile*. WHO. Available at: <https://www.who.int/countries/mdv>
- World Health Organization. (2021). *Nepal: Country profile*. WHO. Available at: <https://www.who.int/countries/npl>
- World Health Organization. (2022). *Bhutan: Country profile*. WHO. Available at: <https://www.who.int/countries/btn>
- World Health Organization. (2023). *Bangladesh: Country profile*. WHO. Available at: <https://www.who.int/countries/bgd>
- World Health Organization. (2023). *Sri Lanka: Country profile*. WHO. Available at: <https://www.who.int/countries/lka>

- World Health Organization. (2025). India: Country data. Available at: <https://data.who.int/countries/356>
- World Health Organization. (2025). Pakistan – Country profile. Available at: <https://data.who.int/countries>
- Yazdan Panah, Kiomars & Kamran, Hasan (2015). India and its geopolitical future with emphasis on the defining role of Iran, The Journal of Geography, No. 46. **[In Persian]**
- Zakaria, F. (1998). *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*. Princeton: Princeton University Press.

